N° 924

DE TIJD.

NOORD-HOLLANDSCHE COURANT.

Dieu et mon droit.

Deze COURANT verschijnt te AMSTERDAM, Dagelijks, behalve des Zondags. Het abonnement voor 3 maanden is ƒ 5,00; voor de buitensteden ƒ 5,00; franko door het geheele Rijk.

Brieven, Gelden, enz. FRANKO te adresseren aan het Bureau dezer COURANT.

DINGSDAG, 24 AUGUSTUS.

Bij dit Nummer behoort een Bijvoegsel.

Advertentien van *Zes* regels en daar beneden worden tegen ƒ 1,00 geplaatst; meer dan *Zes* regels tegen 15 cents de regel. — Voor alle advertentien wordt bovendien 35 cents zegelregt betaald. Voor groote letters betaalt men naar de plaatsruimte meer.

AMSTERDAM, 22 Augustus.

Bij herhaling is gedurende de laatste dagen ter Tweede Kamer de quæstie van het zoogenaamd *avis préalable* op nieuw ter sprake gebragt. 't Was te verwachten. Maar niet was het te verwachten dat die quæstie op nieuw zoo onjuist zou worden opgezet, als geschied is.

Is er *avis préalable* gegeven, ja of neen? De een zegt ja; een ander neen. Een van beiden, zegt men, kan maar gelijk hebben. Wij veronderstellen dat beiden het kunnen hebben. 't Komt er maar op aan zich te verstaan omtrent de uitdrukkingen, waarvan men zich bedient.

Wat was van den kant van het Nederlandsche gouvernement, ten aanzien van de zaak in quæstie, gevraagd?

Voorloopige en volledige mededeeling, langs den *officieelen* weg, van de *wijze waarop* en van den *tijd wanneer* de organizatie zou worden ingevoerd.

Met welk doel was deze vraag gesteld?

Die vraag kan eerst sinds Zaturdag volledig beantwoord worden. Men wilde zich een advies voorbehouden ten opzigte van de plaats der vestiging van de bisschoppelijke zetels, en men wilde, ten andere, »dat, hoe de onderhandelingen [met den H. Stoel] verder ook mogten loopen, als de organizatie tot stand mogt komen, dat dan dezelve *verschoven* zou worden *tot na invoering van eenige groote organieke wetten, op dat tijdstip in behandeling*." Dat was het doel, dat de regering, bij het stellen van hare vraag, beoogde.

Was haar tweevoudig verlangen in regten gegrond?

Volstrekt niet. Tegenover de opoffering van het konkordaat van 1827, stond *pure ac simpliciter* de erkenning van het regt van den H. Stoel »*d'organiser librement*," zonder eenige beperking, zonder eenig voorbehoud ten aanzien van plaats of tijd. De inwilliging van het tweevoudig verlangen van de regering kon gelijk gestaan hebben met de feitelijke erkenning van een regt van inzigt en van een regt van *placet*, welke regten, volgens de Grondwet, niet tot de kompetentie behooren der regering en welker uitoefening het erkende regt »*d'organiser librement*" zou geneutralizeerd hebben.

Maar werd dan ook wel het verlangen van de Nederlandsche regering als billijk erkend, en verbond zich de H. Stoel om het in te willigen?

Geenszins. Men raadplege de gewisselde stukken. De H. Stoel heeft niets losgelaten van het eenmaal erkende regt »*d'organiser librement*." Zelfs is hij met eenigen nadruk tegen het niet geheel billijke verlangen der Nederlandsche regering opgekomen.

Heeft de H. Stoel, dienovereenkomstig, zich dan ook van alle voorloopige mededeeling onthouden?

Uit al wat dienaangaande thans van openbare bekendheid is, blijkt dat die vraag ontkennend moet beantwoord worden. Vóór de invoering der organizatie heeft de H. Stoel kennis gegeven, schoon niet langs officieelen weg, van eenige punten — het blijkt nog niet juist, van welke punten — tot die organizatie betrekking hebbende, niet, om ten aanzien van die punten het advies in te winnen der regering; nog veel minder om ze aan haar oordeel te onderwerpen: maar eenvoudiglijk ten blijke van welwillendheid.

Te regt mogt dan ook gezegd worden, »dat er geene mededeeling geschied is *in den zin* van den brief van 16 October 1852." Dat mogt »stellig en plegtig" verklaard worden. En deswege kan den H. Stoel geen verwijt gemaakt worden, daar hij zich niet tot eene voorloopige en volledige mededeeling langs officieelen weg in den zin van dien brief verbonden had; integendeel.

Doch evenzoo mag te regt de Kardinaal Antonelli stellig en plegtig beweeren, dat er wél voorloopige mededeeling heeft plaats gehad, schoon dan niet »in den zin van den brief van 16 October;" in zoo verre namelijk, de tot geene mededeeling verpligte H. Stoel dit, op zijn standpunt en in het belang van zijn erkend regt »*d'organiser librement*," het betamelijk achtte.

Wat, ten slotte, de »*documents positifs*" betreft, van welke de Kardinaal Antonelli melding maakt — zou de heer van Hall deswege niet eenige ophelderingen kunnen geven? Vermoedelijk dat tusschen den Kardinaal Antonelli en den heer Lightenvelt de quæstie van het »*avis préalable*" ook wel ter sprake geweest en tot volkomene klaarheid zal gekomen zijn.

Ook daarom, maar wellgt ook nog om zoo veel meer — wat zal men het zich spoedig bitter beklagen, de verdrukkingswet er door gedreven te hebben, terwijl de heer Lightenvelt afwezig was!

Maar....

„*Quos perdere vult Jupiter, prius dementat!*"

Wij geven heden aan onze lezers, in een Bijblad en in de kolommen van den *Tijd* zelven, eenige der merkwaardigste, Vrijdag en Zaturdag ll. ter Tweede Kamer uitgesprokene redevoeringen. Die van den heer Thorbecke en de motie van orde van den heer ten Cate, ter verdaging der beraadslagingen, deelen wij morgen mede. Uit het heden medegedeelde vestigen wij de bijzondere aandacht op de volgende, *niet weersproken*, woorden van den heer Strens:

»Dat de houding van het vorig ministerie zou zijn geweest in strijd met den uitdrukkelijken wil des Konings, dat is eene *onwaarheid!* Hij neemt er akte van, dat hij niet de man is die *het eerst* den naam des Konings in deze parlementaire diskussiën heeft gemengd, en het is niet aan hem verbleven stukken over te leggen, waaruit 's Konings gevoelen blijkt. Maar laten de Ministers, die zoo bereid zijn alles mede te deelen, dan ook overleggen de kabinetsnota van den 22 November 1851, litt. *z*, en die van den 26 October 1852, litt. *g z*, en daaruit zal dan blijken, dat *alle onderhandelingen ter dezer zake hebben plaats gehad en zijn ten einde gebragt met den uitdrukkelijken wil en de toestemming des Konings!*"

Zullen de episkopofoben het nu gelooven of nog niet: het regt des H. Stoels »*d'organiser librement*" is niet in strijd met den wil des Konings; de handeling des Pausen is niet eene unilaterale handeling geweest, gelijk de heer van Hall zoo driest en zoo vermetel dorst beweeren: »ALLE ONDERHANDELINGEN TER DEZER ZAKE HEBBEN PLAATS GEHAD EN ZIJN TEN EINDE GEBRAGT MET DEN UITDRUKKELIJKEN WIL EN DE TOESTEMMING DES KONINGS!"

De heer Godefroy heeft een zonderling denkbeeld van vrijheid; maar vooral eene zonderlinge logica.

Het doel van den Staat is *regtsveiligheid*, zegt hij, en hij voegt daarbij, tot nadere verklaring van dit wetenschappelijk, meer dan algemeen gebruikelijk, woord: *orde en rust*. Dat regt van den Staat om elke stoornis der openbare orde en rust te verhoeden, kan toegepast worden (NB.!) OP ELKE HANDELING, WAARUIT STOORNIS KAN ONTSTAAN. Dat is zoo natuurlijk, dat het niet in eene wet behoeft geschreven te wezen; wel echter kan dit regt van den Staat in eene geschreven wet worden beperkt of ontzegd. Zoo is in art. 8 der Grondwet ten aanzien der drukpers het preventieve speciaal verboden; maar omtrent de kerkgenootschappen vindt men geene zoodanige bepalingen. DUS IS DAAR PREVENTIE HET NATUURLIJK REGT VAN DEN STAAT.

Krachtig geredeneerd voor een zoo hooggeplaatst regtsgeleerde! En alleraardigst worden hier in 't voorbijgaan de *Fakkel* en andere schandprodukten der drukpers in bescherming genomen.

Onbepaald is de vrijheid van drukpers, mits zij zorge, dat zij bevriend blijve met het Openbaar Ministerie. En dat is niet moeijelijk: want men kan al heel wat schrijven, zonder te vallen in de termen van het Strafwetboek. Dagelijks kan men het lezen, dat DE KATHOLIEKEN in massa vijanden, ja verraders zijn van het Vaderland; dat zij brandstapels gaan oprigten om hunne protestantsche landgenooten te verbranden; dat zij hard verlangen om hun land aan Frankrijk of België te verkoopen; — en, omdat daarbij geen *eigennamen* genoemd worden, maar alle Roomschen kollektief beschuldigd worden, daarom staat daarop geen straf. Maar ook geene *preventie*. Geen *avertissements*, zoo als in Frankrijk, heeft de Grondwet gewild; nog minder het schorsen van de uitgaaf van een gevaarlijk dagblad, dat burgers tegen burgers opruit. De vrijheid van drukpers is zóó heilig, dat rust en veiligheid aan hare uitspattingen moeten gewaagd worden; behoudens om te straffen in die zeldzame gevallen waar de wet straf bedreigt, en welke het Openbaar Ministerie begrijpt te moeten vervolgen; — want, volgens ons Nederlandsch regt, is de beleedigde partij, hoe schandelijk belasterd, zonder regt, zoo het Openbaar Ministerie niet vervolgen wil!

Zooveel eerbied dus had de Grondwetgever, en dit zeggen wij den heer Godefroy na, voor de vrijheid van *drukpers!*

Maar voor de vrijheid van *Godsdienst*, zoo veel grooter, zooveel verhevener, ja de eerste van al onze vrijheden — *daarvoor*, neen! had hij, volgens den heer Godefroy, al zeer weinig achting! Die valt onder de rubriek: *inter commune martyrum*. Waar gevaar is (en wie moet dit beslissen!) voor mogelijke stoornis der openbare rust, daar mag preventief gehandeld worden; daar mag aan een bedienaar der godsdienst de uitoefening zijner funktiën worden verboden; daar mag de godsdienstoefening worden geschorst, *ne quid detrimente respublica capere possit*. Ter wille van eenige oproermakers zal dus de regering de uitoefening van een wettig regt kunnen beletten: en die preventie is de natuurlijke, en grondwettige bevoegdheid van de regering, die, volgens den heer Godefroy, niet eens eene wet noodig heeft, om dat vreesselijk regt te beperken of te regelen!!

Schrijft dan tegen ons al wat gij wilt, gij redakteurs van de *Fakkel* en andere pamfletschrijvers, die vrijheid is u door den Grondwetgever gegund. Maar die voor u zoo liberale wetgever van 1848, hij wilde het niet, altijd volgens den heer Godefroy, dat een pastoor van over de grenzen een naburigen Nederlandschen ambtsbroeder bij ziekte of anderzins zou te hulp komen, of ter eere van een feestvierenden jubilaris predikte en of de Mis zingen. Dat alles valt onder het bereik der *preventie*. Twist en tweedragt te zaaijen in duizende exemplaren, het heele land door verspreid, dat wilde hij niet belet hebben; maar een onnoozele preek, daartegen moet de regering kunnen waken!

Zonderlinge denkbeelden, welke men zich na April 1853 van de vrijzinnige Grondwet van 1848 vormt! Men heeft wel eens gezegd dat een Grondwet is als de Bijbel: men haalt er uit wat men wil. De vroegere behoudsgezinden zeiden, en ze hadden geen ongelijk, dat de Grondwet van 1815 eerlijk uitgelegd een uitmuntende waarborg is voor de vrijheid. Zouden de tegenwoordige behoudslieden nu bewijzen willen, dat de genoemde staatsregeling van 1848 inderdaad niets anders is dan een gekleurd despotismus?

Maar dan nog: het doel van den staat is regtsveiligheid. Maar dat woord beteekent niet onbepaald: *orde* en *wet*, maar *veiligheid van het* REGT VOOR ALLEN. En dit is geheel wat anders. Wil men het bewijs van dat onderscheid: welnu! het is ongetwijfeld verstoring van de orde en de rust in het koningrijk, als allerwege de predikanten van den kansel een kruistogt prediken tegen de Katholieken; wanneer voor hen beleedigende, opruijende geschriften, met ostentatie, voor de vensters der boekverkoopers worden ten toon gesteld; wanneer de eerbiedwaardige naam des Konings misbruikt wordt, om kiesvergaderingen op te rigten, wier bekende leus is: uitsluiting van het 2/5 der natie; als schaamtelooze broodschrijvers dag aan dag schreeuwen, dat men de Katholieken straffen moet in hun dagelijksch brood en dat (God vergeve het hun!) juist de liefde jegens die *afdwalenden* (!) de Protestanten gebiedt, om hen door honger tot verzaking van hun geloof te noodzaken. Waar zulke zaken geschieden, daar zijn voorzeker de maatschappelijke *orde* en *rust* gestoord. Maar daar is nog geen krenking van het *regt* der Katholieken. Die bestaat eerst dan, wanneer zij *metterdaad* belet zijn geworden in de uitoefening hunner regten.

Juist die regten moet de staat beveiligen, even als hij dat schuldig is aan de Protestanten in *hun* regten. Om het genot van die regten aan alle te verzekeren, daarvoor juist bestaat er eene regering.

Welke zijn nu die regten in 't godsdienstige? Zij zijn door de Grondwet niet gegeven, maar *erkend*, gelijk zij niet gegeven, maar erkend zijn in de *verkla-*

ring van de regten van den mensch, de eerste van onze Nederlandsche modern-philosophische grondwetten — vrijheid van belijdenis, niet met het hart alleen (die heeft men overal zelfs in Rusland en in Cochinchina) maar met mond en daad: vrijheid niet alleen voor het *individu*, maar voor meerderen in kerkgenootschap vereenigd — vrijheid vooral ook voor die kerkgenootschappen, die van ouds bekend waren en omtrent wier inrigting en tucht geen twijfel bestaan kan, vrijheid voor haar in den ruimsten zin, om te zijn en te leven, zoo als hare eigenaardige behoeften dit vorderen.

Zoodanig een vrijheid in het REGT van alle kerkgenootschappen, en de verzekering, de beveiliging van dat *regt*, is juist hetzelfde als in de Grondwet genoemd wordt: de *bescherming* welke aan de kerkgenootschappen moet worden verleend. Daarbij staat: *gelijke* bescherming. En dit is te zeggen, dat er geen bevoorregte godsdienst, geen godsdienst van Staat zijn mag, dat de bedienaren van de eene godsdienst, niet meer aanspraak hebben op de gunsten der regering dan de andere; dat de belijders van 't eene kerkgenootschap, niet meer dan anderen als *beminde onderdanen* mogen beschouwd worden.

Ieder kerkgenootschap in zijne eigenaardigheid: de leden der onderscheidene kerkgenootschappen allen staatsburgers met dezelfde regten.

En nu nog eens: krenking van de regtsveiligheid van een kerkgenootschap kan alleen *metterdaad* plaats hebben.

Men predike gerust, dat de Kerk van Rome de *hoer van Babel*, en dat het eerbiedwaardig Hoofd onzer Godsdienst de antichrist is; daardoor is de Katholieke Kerk even weinig benadeeld, als de protestantsche het is, wanneer in plaats van Bisschoppen *in partibus* zonder jurisdiktie, lokale Bisschoppen *met* jurisdiktie de opperherders der Katholieken zijn, of de joden goedvinden hunne aloude kerkorganisatie te moderniseren.

Daarom kunnen alleen bijzondere personen de vrijheid van een Kerkgenootschap krenken; maar die daden van geweld vallen geheel onder het bereik der strafwet of van de gewone politie. *Preventie* in den zin zoo als de heer Godefroy bedoelt, kan daarbij niet te pas komen.

Maar dan de krenking der Kerkgenootschappen onderling, het groote *cheval de bataille* der Aprilbestormers? Ach! er is immers geene enkele *daad* gedaan, waardoor de Protestanten in hunne regten verkort zijn geworden. Heeft men hunne eeredienst verstoord, hunne predikanten mishandeld, heeft men getracht hen te ontzetten van hunne kerkelijke eigendommen, heeft eenig kerkelijk gezag zoo iets aan de Katholieken bevolen? Immers neen! alles wat door den Paus verordend is bleef binnen den kring van het R. K. Kerkgenootschap besloten en ontnam niets aan de regten van anderen.

Uit den aard is geene krenking der kerkgenootschappen onderling denkbaar anders dan door polemiek, door prediking, door proselytismus, soms, zoo als met de Afgescheidenen in der tijd, door afval en verkettering. Aan dat een en ander hebben de Roomschen zich heel wat minder bezondigd dan de Protestanten, die genootschappen oprigten, om ons systematisch van ons geloof te doen afvallen. Maar *daar* kan immers de regering niet tusschenbeiden treden? Deed zij dat, zoo trad zij op *kerkelijk gebied*, zij bemoeide zich met iets, dat niet de uitdrukkelijke vrijheid van het kerkgenootschap, maar de innerlijke overtuiging der bijzondere personen raakt.

Nog eens, indien de regering, volgens de leer van den heer Gedefroy, *preventief* mag zijn »tegen iedere handeling, waaruit," *wie er ook de aanlegger van zij*, »stoornis KAN geboren worden," zoo is het uit met de vrijheid van godsdienst! zoo is Nederland een *Siberie!*

In antwoord op de motie van orde van den heer ten Cate heeft de heer Gevers van Endegeest zich de volgende woorden veroorloofd:

»Hij heeft van R. Katholijken zelven dezer dagen met aandrang hooren zeggen, dat hetgeen in Rome is gebeurd, door hen gelaakt wordt; dat zij gewenscht hadden dat de zaak eene andere wending had gekregen, en dat men aan voorzigtige raadgevingen had moeten gehoor geven. Men ziet dus, dat . . zoodanig gevoelen bij de Katholijke landgenooten heerscht."

De »voorzigtige raadgeving" van den heer Gevers was den 18 April, dat de organizatie der Katholieke Kerk in Nederland wel *ad calendas graecas* had kunnen uitgesteld worden!

Dat het *heerschende gevoelen* bij de Katholieken van Nederland is: afkeuring van de handeling des H. Vaders, is eene *onbeschaamde onwaarheid*; wij zeggen dit den heer Gevers in 't gezigt. De H. Vader is daarvan ten innigste overtuigd: dankbaarheid en eene liefderijke verknochtheid, inniger dan ooit, vervullen de harten van alle katholieke landgenooten, die paar Katholieken uitgezonderd, die — welligt op aandrang van het ministerie — van het tegendeel hebben doen blijken. Doch dit alles is eene zaak tusschen ons geestelijk Opperhoofd en ons: daarmede heeft de heer Gevers niets te maken.

Maar waar hij wel mede te maken heeft, waar hij wel op te letten heeft, waarvan hij geene onbekendheid kan voorwenden — dat zijn die duizende en duizende stemmen van katholieke mannen, die uit alle oorden des rijks geprotesteerd hebben tegen de verdrukkingswet en, ter gelegenheid van dat protest, hebben doen blijken van de gevoelens, die hen bezielen.

Het schijnt dat men wil ignoreeren dat zulke stemmen zijn opgegaan. Ook is het waar, dat zij niet »door opruijing," — om het thans geijkte woord te bezigen — verkregen zijn. Katholieken, hebben wij daarom echter het regt verbeurd te eischen, dat men ook op ons protest acht sla? Men *moet* daarop acht slaan en men *zal* daarop acht slaan!

Wordt, wat God verhoede! — de monsterwet door de Tweede Kamer aangenomen, dan houde men zich overal gereed om zich overal met zijne grieven en zijne klagten, onverwijld tot de Eerste Kamer te wenden.

Mgr. de Aartsbisschop van Utrecht wordt heden in de omstreken van Grave verwacht, om aldaar in verschillende gemeenten het H. Sakrament des Vormsels toe te dienen. Aanstaanden Zondag zal Zijne Hoogwaardigheid te Velp de H. Wijdingen voor eenige paters Kapucijnen verrigten.

Men berigt ons tevens dat Zijne Hoogw. laatstleden donderdag te Kuilemborg bij de prijsuitdeeling in het kleine seminarie heeft voorgezeten, welke prijsuitdeeling met buitengewone plegtigheid plaats had, blijk gaf van de grondige studien, die in het gesticht gegeven worden, en de algemeene tevredenheid, maar vooral die van Mgr. den Aartsbisschop van Utrecht, mogt wegdragen.

Ook de prijsuitdeeling, welke Dingsdag ll. plaats had in het seminarie *Hageveld*, onder Voorhout, werd vereerd door de tegenwoordigheid van Mgr. den Bisschop van Haarlem. Eene talrijke en aanzienlijke priesterschaar verhoogde het luisterrijke van het feest. Wij wenschen het bisdom Haarlem geluk, dat de afdeeling *Hageveld* van zijn seminarie verdiend had de schoonste en de treffendste lofspraken te ontvangen uit den mond van Mgr. den Bisschop van Haarlem, wiens indrukwekkende taal, bij die gelegenheid uitgesproken, niet ligt vergeten zal worden door hen die het voorregt hadden getuigen te zijn van de schoone plegtigheid.

Wij lezen in den *Noord-Nederlander* het volgende berigt, dat, indien het naauwkeurig is, ons een heel eind, wegs terugvoert tot de praktijken, welke hier te lande gevolgd werden tijdens onze inlijving in Frankrijk. Aldus de *Noord-Nederlander:*

»Van eene wel onderrigte zijde vernemen wij, dat onderscheiden burgemeesters in dit gewest zijn aangezocht, om aan de Regering op te geven, wie de stellers zijn geweest van de in onderscheidene gemeenten *tegen* de wet op de kerkgenootschappen geteekende adressen. Wanneer de Regering zich met zulke onderzoekingen bezig houdt, behoeft het geene bevreemding te baren, dat er zoo weinig degelijks wordt uitgevoerd, dat de belangrijkste zaken onafgedaan blijven."

STATEN-GENERAAL.

TWEEDE KAMER.

Zitting van Zaturdag, 20 Augustus.

(Vervolg van het Bijvoegsel)

Spr. deelt het antwoord uit *Wagenaar* mede. De Pausgezinden werden deswege ontevreden, verlangden de benoeming van een eigen Vikaris; bij de Staten werd rapport uitgebragt om dat aanzoek in te willigen, te meer omdat het hoofd der R. K. Kerk buitenlands gevestigd was. Dat verzoek lokte een petitionnement uit. Leeraren spraken daarover van den kansel. Uit Leiden en Rotterdam werden petitien aan de wethouders aangeboden. Men gaf adhaesie aan een protest in de vergadering der Staten. 's Hage volgde niet den weg van 1853, maar dacht er in 1733, zoo als *Wagenaar* zegt, er anders over. De voorstanders vonden het meer geraden, dat geen Italianen aan het hoofd der Kerk, hier te lande, wierden geplaatst (even als dit het gevoelen van het vorig ministerie was). De Apostolische Vicarius werd echter niet benoemd. Men vreesde voor opschudding van het gemeen in de groote Hollandsche steden.

Toen verzocht men eene gunst, terwijl men thans in eenen toestand verkeert waarin men regt heeft. Dat de zaak geen verder gevolg had was ook daaraan toe te schrijven, dat er een verschijnsel uit het dierenrijk ontstond dat vrees inboezemde. Het was een worm, die terwijl men hier te lande theologiseerde, vernielingen aan kusten, aan waterkeeringen toebragt. In eens werden jansenisten en de apostolische vikaris vergeten. Hervormden en Katholieken stroomden naar de kerken om God voor het behoud van het vaderland te bidden. God was genadig. Het vaderland werd behouden. Men vestige nu zijn oog op onzen tegenwoordigen toestand. Wat ook elders is gebeurd, Hervormden en Katholieken bleven in 1848 trouw aan het vorstenhuis. Hij zal niet ophalen de grieven die vroeger mogten hebben bestaan. Toen werd aan het volk een grooter aandeel in het bestuur des lands gegeven. Er werd eene vrijheid- en ordelievende volksvertegenwoordiging zamengesteld, waarin alle gezindheden ook voor het eerst de Israëlieten alle belangen, zoo van handel en kolonien als anderzins, werden vertegenwoordigd. Het was alsof aan den staat een nieuw leven geschonken werd. Handel en nijverheid namen eene sedert lang ongekende vlugt. Dat leven deelde zich ook aan den ambachtsman mede. Congressen, tentoonstellingen, vereenigingen leverden daarvan de bewijzen op. De achting van den staat naar buiten nam al meer en meer toe. Nu rijst bij hem de vraag, of we ons zoo veel zegen, ook door onze tegenwoordige twisten, onwaardig maken? Of er eene algemeene, eene groote nationale ramp noodig is, om den genius der godsdienst den palm des vredes wederom te doen zwaaijen en om Protestanten en Katholieken elkander de broederhand weder te doen toereiken.

Hij moet nu toch komen tot eene beschouwing over de algemeene strekking van dit ontwerp. Hij merkt dat ontwerp aan: 1°. als eene revolutionnaire wet en 2°. als eene mystificatie zoowel voor den vorst als voor het volk.

Wat het 1e punt aangaat geeft hij het toe, dat men sedert lang de ware beteekenis der woorden schijnt te hebben verloren. Hij is konstitutioneel, verlangt geene omwenteling, maar beoogt voortwenteling; geene verandering in onze inrigtingen en konstituties; kon men zich zelf een naam geven, hij zou zeggen dat hij behoort tot de konstitutionneele behouders. Deze nu noemen revolutionnair alle pogingen, die openlijk of in het geheim aangewend worden, om de regten des konings of van het volk te ondermijnen. Die strekking ziet hij in de tegenwoordige wet. Over het waken des Konings, in de Grondwet voorgeschreven is reeds zooveel gezegd, dat het moeijelijk valt daarbij wakker te blijven. Een enkel woord dus. »*De Koning* waakt," dat zegt de Grondwet; dus niemand anders; hoe waakt de Koning? Door zijne ministers, die hem onderrigten van al hetgeen in het land gebeurt, ondersteund door de ambtenaren, voorts door de vrijheid van drukpers, het palladium der vrijheden en wijders door de publiciteit. Maar waarom waakt juist de Koning? Omdat hij zich aan het hoofd van den Staat bevindt. De Koning is de eenige onschendbare persoon; hij is verheven boven alle godsdienst geschillen. Hij behoeft geene heerschende Kerk te beschermen. Dat is geene fictie, maar het is een verheven standpunt, dat het stamhuis van Oranje waardig is. Neemt men echter de wet aan, dan ontzet men den Koning van een deel zijner magt en rukt den Koning van zijn hoog standpunt af. De Koning waakt dan niet meer, maar wel de vertegenwoordigers des volks.

Spr. kan niet aannemen de uitlegging door den heer van Lennep aan het woord waken gegeven. Welke uitlegging dat lid aan dat woord bij de taalzuivering der Grondwet ook moge gegeven hebben, het is bekend dat er meer taalzuiveraars in het land zijn, die elkander zuiveren. Had men nog andere taalzuiveraars gebezigd, welligt hadden deze verklaard, dat waken *vigilare* is. Spr. meent dat het standpunt des Konings in dezen is, dat van bemiddelaar, zoodat, als er geschillen tusschen de kerkgenootschappen ontstaan, als het eene zich wil verheffen boven het andere, dan is de Koning de middelaar. De geschiedenis is daar om te bewijzen, dat de vorsten uit het stamhuis van Oranje meermalen die rol met beleid en goed gevolg hebben vervuld. Hij houdt de godsd. verdraagzaamheid voor een karaktertrek van het Huis van Oranje. Willem de I trok het zwaard voor godsd. en voor gewetens vrijheid. Altijd heeft die Vorst gematigdheid voorzigtigheid, eendragt aanbevolen. Hij wist de beeldstormers te straffen, maar ook de onschuldige herdoopers te beschermen. Hij aarzelt ook niet prins Maurits onder degenen te rangschikken wier karaktertrek godsd. verdraagzaamheid is. Ook hij stelde zich in de bres voor de herdoopers. Uiden Bogaerd was lang de huisvriend en vertrouweling van prins Maurits, maar heeft den prins verlaten, om dat godsd. geschillen zich met staatkundige vermengden. Het is een leerrijk voorbeeld voor dezen tijd wat de gevolgen van de staatkundige en godsdienst-twisten zijn, vooral wanneer zij door elkander gemengd worden. Behoeft hij prins Frederik Hendrik te herinneren, die de klove tusschen Remonstranten en kontra-Remonstranten zocht te heelen. Hij bepaald zich tot de drie groote stadhouders, die leefden in den tijd toen geheel Europa door godsd. strijd werd verscheurd. Is het dan te verwonderen, dat de Grondwet aan de Vorsten van dat stamhuis de edele en grootste taak heeft opgedragen om als bemiddelaars bij godsd. geschillen op te treden? Zal men dan die bemiddeling aan banden en regels leggen? Zullen wij het hoofd der regering, het hoofd der uitvoerende magt aan andere banden leggen dan gesteld zijn bij de Grondwet, die hij heeft bezworen? Wil men dat doen, dat men dan de overwegingen van dit ontwerp verandere en daarin stelle, dat de Koning niet meer kan of niet meer behoeft te waken. Men moet dan zelfs verder gaan; men moet dan regelstellen hoe de Koning in den adelstand verheft en op welke wijze hij oorlog maken of vrede sluiten mag. Hij ziet dus in dit onderwerp eene revolutionnaire strekking, waartoe hij niet kan noch wil medewerken.

Ten *tweede* beschouwt hij dit ontwerp als eene mystifikatie. Het ministerie heeft in zijn programma eene onvoorzigtige en onberaden belofte gedaan, om aan de protestantsche bevolking eene billijke bevrediging te verschaffen. Die belofte heeft bij de verkiezingen gunstig voor het ministerie

gewerkt. Nu komen echter de naweën. Het is gemakkelijker de menigte op te ruijen, dan haar te doen bedaren. Talrijke voorbeelden kunnen worden bijgebragt van hetgeen men te gemoet ziet. Zoo heeft b. v. een geacht hoogleeraar verlangd, dat in de wet zou worden gesteld, dat er geen priester zou worden toegelaten, zonder aflegging van een staatsexamen. Wat moet men dan wel in achterbuurten en in stulpen wenschen. Het plaats gehad hebbend petitionnement was eene ophitsing op zich zelf; opruijing en petitionnement zijn hand aan hand gegaan. Geene enkele verklaring is door de Regering afgelegd, dat dit met hare bedoeling niet overeenkwam. Hij gelooft niet dat bezadigde en redelijk denkende protestanten door dit ontwerp zullen worden bevredigd, nu de Paus geen enkel woord terugneemt en de Aartsbisschop van Utrecht er toch is en blijft. Men make zich toch geene illusiën. Men heeft de goede menschen op den mouw gespeld, dat de Bisschoppen er nog niet waren, en als men zeide dat zij er wel waren, dan baatte dit niets, want men antwoordde: dat waren slechts uitvloeisels van de Thorbeckianen. Vroeg of laat zullen de oogen geopend worden en de overtuiging zal niet achterblijven. Er is eene andere fraktie, die den min. van Buitenl. Zaken als den redder van het prot. geloof in Nederland beschouwen zal. De heer van Hall is hun Gideon. Een van die menschen is zoo opgewonden, dat hij niemand tegenkomt, of hij denkt dat het de Paus is.

Dit is in Enschedé werkelijk gebeurd. Nu zou het kunnen geschieden, dat, zoo de minister daar later verscheen, men hem niet voor den Paus, maar voor den antichrist zou kunnen beschouwen. Nog een andere stand zou onvergenoegd zijn: het zijn de predikanten. Het is er verre af, dat hij dien geheelen stand zou veroordeelen; hij erkent gaarne, dat daaronder vele gemoedelijke mannen zijn, vooral ouden van dagen, die zuchten over de houding, welke de kerk in den laatsten tijd heeft aangenomen; mannen, die in hunne gemeenten uitblinken en steeds uitgeblonken hebben. O! mogten zij het stilzwijgen afbreken; mogten zij hunne stem men doen hooren, nu het nog tijd is. Hij telt onder dien stand zijn edelste en beste vrienden. Hij beschouwt den stand der geestelijkheid als den eersten stand der maatschappij. De betrekking van eenvoudig dorps-predikant acht hij verhevener, dan die van eersten minister van staat, indachtig aan de leer van den Verlosser: »wat hoog is onder de menschen, is een gruwel voor God." Nu is het eene zekere waarheid, dat zoo vele leeraren willen bevredigd zijn, en dat zij in dit ontwerp niets hebben gevonden, dat tegen de R. K. hierarchie gerigt was. Men dacht dat de nieuwe ministers wel een middeltje zouden weten te vinden, om die gevreesde bisschoppen uit het lieve vaderland te verwijderen. Zij zien nu in deze wet niets anders dan bepalingen tegen het klokkengelui, tegen het kostuum, en dergelijke.

Men leze slechts de organen van onzen geestelijken stand. Men zie de *Nederlander*, van 19 dezer, waaruit het blijkt dat *Fakkel*, *Goudsch Kronykske* en *Morgenster* zich reeds beklagen, dat de wet geen geest of kracht meer bezit, en zij zoo waterachtig is. Men ziet hieruit dat de geestelijken over deze wet niet tevreden zullen zijn en welligt binnen zeer korten tijd hunne krachten tegen het ministerie zullen rigten. Nu vestigt hij het oog op den tijd dien wij beleven en op de snelle achterwaartsche beweging der Kerk. Daardoor zou het mogelijk kunnen worden, dat de Hervormde Synode den minister van Buitenlandsche Zaken eens voor zich liet verschijnen en den broeder onder het oog bragt, wat door den zoo schandelijk verguisden en belasterden vorigen minister van Buitenlandsche Zaken was gedaan en wat door den tegenwoordigen verrigt was. De eerste heeft den gezant te Rome teruggeroepen; de tweede heeft dezen daar doen verblijven en bovendien zijnen ambtgenoot naar Rome gezonden, onderhandelingen laten voeren en eindelijk eene wet aangeboden, die meer tegen de Hervormde dan tegen de Roomsch-Katholieke Kerk gerigt is. Zou er voor die hooge kerkvergadering in zoodanig geval geene termen bestaan om den broeder ernstig te waarschuwen, of om hem voor dat gegeven raad den weg tot de gemeente af te snijden. Ook voor de kroon acht hij dit ontwerp eene groote mystifikatie. Men moet erkennen dat de kroon door al hetgeen er gebeurde, bijzonder door de talrijke adressen, moest geschokt worden. De Koning zocht andere raadslieden. Het was zijn verlangen, dat de spanning, die overal bestond, zou ophouden. Wat raden de nieuwe ministers aan? Zij stellen den Koning gerust; zij zullen eene wet ontwerpen. Wat was daarvan het gevolg? dat van het oogenblik de spanning niet heeft opgehouden. Het petitionnement nam wederom een aanvang, maar de ongerustheid sloeg nu op de 1,200,000 Katholieken over. Allen wenschen den Koning eene kalme en rustige regering, maar spreker vreest, dat zoo dit ontwerp doorgaat, die rust niet verkregen zal worden, en hij hoopt dat de tijd zal aanbreken, dat de Koning een onderscheid zal maken tusschen verstandige en verdwaasde raadslieden van de Kroon.

De groote vraag waarop alles aankomt is deze: wat is er in de tegenwoordige omstandigheden te doen. Meer dan menschelijke wijsheid is er noodig om het middel tot uitkomst aan de hand te geven. Hij meende, dat het des pligt van den volksvertegenwoordiger is, om op bescheide wijze zijn gevoelen kenbaar te maken. Welnu, hij raadt der Regering ernstig aan, om nog op den dag van heden het ontwerp van wet in te trekken. Er is onder de protestanten eene kern overgebleven, die geen onheilig vuur heeft ontstoken. Zij zal de krachtigste bondgenoot der Regering worden. Langzamerhand zal men algemeen zien, dat er aan de bisschoppelijke hierarchie, ook door de vaststelling van deze wet niets meer te veranderen is. Het overige moet men aan den tijd overlaten, die veel wonden heelt. Het is niet noodig de bisschoppen te erkennen. Zij bestaan feitelijk. Men twiste dan niet of hun geslachtnaam voor of achter staat. Men wage de rust van het land niet aan zulke onwaardige beuzelingen. Ministers, zegt spr. ten slotte de plaats die gij aan uwe tafel bekleedt wordt u door ons niet benijd! wij zoeken niet u daarvan te verwijderen. Nog gelooven wij dat de minister van buitenl. zaken niet door reaktie ons vaderland in den toestand van Keur-Hessen wenscht te brengen. Wij gelooven, nog dat de minister van justitie nog steeds de ware, vrijzinnige man, nog de oude Donker Curtius is, van wien onze grondwettige vrijheden niets te vreezen hebben. Hij gelooft, dat, zoo men dit ontwerp opruimt, de konstit. partij de ministers krachtdadig zal ondersteunen in alles wat regt en goed is. Hij hoopt dat zijne stem tot den Troon zal doordringen, hoezeer hij het niet gelooft; hij hoopt dat men over dit ontwerp niet stemmen zal, maar, moet het geschieden, dan zal hij uit liefde voor de protestanten en onder de leus »Oranje boven," tegen de wet stemmen.

De heer *Schimmelpenninck v. d. Oye* zal van het woord afzien, maar acht zich toch verpligt een enkel woord in het midden te brengen over hetgeen gisteren door sommige leden gezegd is. Hij laat het min of meer kiesche in het midden dat men hier mededeelt, wat in eene besloten vergadering van den ministerraad is voorgevallen. Maar als men moed heeft lof toe te zwaaijen aan eenen brief aan den Koning geschreven, dan acht hij zich verpligt, dat er zich daartegen eene stem in de Kamer verheffe; hij wil het gevraagd hebben of, wanneer men tot den Koning zegt en schrijft: gij, Koning, hebt woorden gesproken zonder onze toestemming of voorkennis; gij hebt u een oordeel aangematigd dat ons toekwam; wij zijn de lieden die het gezag voeren, dan vraagt hij het of zulke taal, hoe beleefd ook ingerigt, kan toegelaten worden. Of men zich daardoor dan niet verheft boven de koninklijke magt? Dan zegt hij, als een oranjevorst aan het hoofd staat, dan kan en dan moet de Koning zulk eene taal niet dulden die erger is dan in de tijden van Jan de Wit. Nu de geheimen van de binnenkamer toch in deze diskussie ter tafel zijn gebragt, brengt spr. een voorbeeld bij van hetgeen door den afgetreden minister van binnenlandsche zaken zou gezegd zijn, toen men meende, dat het ministerie spoedig zou aftreden. Die minister had, namelijk gezegd: »wij zitten vaster dan ooit te voren." Spr. wijst voorts op eene merkwaardige bekentenis, gisteren door een der afgetreden ministers afgelegd. Het vorig ministerie was te leur gesteld, was door het hof van Rome misleid; dit toont aan, dat het niet op de hoogte van eene gewigtige aangelegenheid was, en dat men moest herstellen, wat die ministers hadden bedorven. Hij zal van het woord afzien om de diskussien niet langer te rekken, onder verklaring, dat zoo er in dit ontwerp iets aanvallends tegen eenige gezindheid was, hij het nooit zou kunnen aannemen. Dit is het geval echter niet. Het ontwerp heeft alleen ten doel zorg te dragen, dat men niet verder ga dan de godsdienstvrijheid toelaat.

Thans bekwam de heer Thorbecke het woord, (wiens rede wij morgen zullen mededeelen.)

Daarna heeft de *Minister van Buitenlandsche zaken* het woord gevoerd en onderscheidene der, in den loop der discussien geopperde bedenkingen beantwoord. — Hierop hebben achtervolgelijk nog gesproken de heeren van Lijnden, Thorbecke, Luijben, van Bosse, Meeussen, Groen van Prinsterer, van Hoëvell, Dommer van Poldersveldt en van Wintershoven, waarna de zitting is geschorst tot heden avond ten 7½ ure, als wanneer het woord is aan den heer van Nispen.

Avondzitting van Zaturdag. (Kort berigt.)

Nog hebben bij de algemeene beraadslagingen het woord gevoerd de heeren van Nispen, Cuvers van Eldegeest, de Braauw, van Akerlaken en Thorbecke, meerendeels tot nadere toelichting, of tot het bijbrengen van nieuwe gezigtspunten omtrent het onderwerp in behandeling. De algemeene beraadslagingen over het wetsontwerp zijn daarop gesloten. Daarna heeft de heer Blaupot ten Cate als motie van orde voorgesteld, om wegens de afwezigheid van den minister voor de R. K. Eeredienst, de verdere behandeling van het ontwerp te verdagen tot na de terugkomst van dien minister. Daarover ontstaat eene langdurige diskussie.

De minister van Justitie bestrijdt de motie als ongrondwettig en meer als leidende tot afstel en dus gelijkstaande met verwerping der wet. Dat gevoelen wordt ondersteund door de heeren van Rappard, van Golstein, de Kempenaer en Groen van Prinsterer. De motie wordt verdedigd voornamelijk door den heer van Hoëvell en meer bepaald door de heeren Dommer van Poldersveldt en van Nispen. — Ook de minister van Buitenlandsche Zaken bestreed het voorstel. Bij die gelegenheid heeft de heer Groen andermaal verklaard, dat hij nog in het onzekere verkeerde, of hij deze wet zou kunnen aannemen of moeten verwerpen. Dat zelfde is ook door den heer Blaupot ten Cate verklaard. Na vele incidenten en persoonlijke feiten, heeft de heer ten Cate, ziende dat het ministerie zich tegen zijne motie heeft verklaard deze *ingetrokken* en is alzoo de voortzetting der beraadslagingen over de artikelen bepaald op Maandag ten 10 ure.

BUITENLANDSCHE BERIGTEN.

FRANKRIJK.

PARIJS, 21 Aug. De langs onderscheiden wegen verspreide tijding, dat de Sultan de voorstellen der Weener konferentie heeft aangenomen, schijnt zich zeer te bevestigen. Volgens de *Constitutionnel* zou echter de Sultan ongezind zijn om een gezant naar Peterburg te zenden, zoo lang de Donauvorstendommen door Ruslands legermagt bezet blijven. Het beweren van den *Constitutionnel* verkrijgt een graad van zekerheid, door het gerucht, dat er aan den Franschen gezant te Konstantinopel instruktien zijn verzonden, den last inhoudende om aan te dringen op het onverwijld vertrek van den Turkschen gezant naar Peterburg.

— Als vredelievende verschijnselen beschouwt men de reis des Keizers naar Dieppe en de heden in den *Moniteur* afgekondigde koncessien van spoorwegen.

— De Prins v. Eckmühl, hertog van Auerstadt, de eenige zoon van den maarschalk Davoust, is den 13den dezer bezweken aan eene ziekte, waaraan hij reeds 6 jaren leed.

— De atlas, waarin Keizer Napoleon het plan tot zijne groote veldslagen heeft nagegaan, is te Londen door den Franschen gezant gekocht en reeds te Parijs aangekomen, alwaar dezelve in een der zalen van het Louvre zal geplaatst worden.

— Volgens berigten uit Konstantinopel van den 10den dezer, was de handelwijze van den vorst van Servië, (die gezegd wordt, op de verklaring van den Oostenrijkschen consul-generaal te Belgrado, dat Oostenrijksche troepen, in geval van onlusten, Servie zouden bezetten, een weigerend antwoord gegeven te hebben) goedgekeurd, en besloten, dat de Oostenrijksche troepen, indien zij mogten trachten voet op Servie's grondgebied te zetten, door kracht van wapenen zouden worden teruggedreven. Reeds zijn troepen naar Bosnie op marsch. De vorst heeft Belgrado voor korten tijd verlaten en zich naar Nissa begeven, om nadere instruktien af te wachten; inmiddels is de bescherming van de Engelsche en Fransche consuls ingeroepen.

ENGELAND.

LONDEN, 21 Augustus. In den nacht van Zaturdag ll. is het parlement geprorogeerd. In de rede, namens de koningin, bij die gelegenheid uitgesproken, worden de door het parlement verrigtte werkzaamheden in oogenschouw genomen, vervolgens betuigt H. M., hare weldoening over de goede verstandhouding, die er heerscht tusschen de Britsche regering en de buitenlandsche mogendheden, bovenal met Frankrijk, eene verstandhouding, waardoor de wereldvrede tot op dit oogenblik is bevestigd gebleven.

DUITSCHLAND.

BERLIJN, 21 Aug. De *C. B.* wil weten, dat de groote mogendheden, met uitzondering van Engeland, eene gemeenschappelijke vordering zouden doen wegens de staatkundige uitgewekenen op Turksch gebied.

WEENEN, 20 Augustus. Eene telegrafische depeche uit Ischel meldt, dat den 19 dezer aldaar is gevierd de huwelijksverloving van Z. M. Frans Jozef, keizer van Oostenrijk, met de prinses Elizabeth, tweede dochter van koning Maximiliaan van Beijeren.

BELGIË.

BRUSSEL, 21 Augustus. De aartshertogin van Oostenrijk is in den avond van den 20 dezer te Brussel aangekomen, en volgens de voorschriften, bij het programma bekend gemaakt, ontvangen. Reeds in den vroegen morgen had de Aartshertogin Aken verlaten en is, het eerst gearriveerd en met groote plegtigheid ontvangen te Verviers.

Eene ligte ongesteldheid, het gevolg eener verkoudheid, gedurende de reis opgedaan, heeft eene vertraging in het burgerlijk huwelijk te weeg gebragt, hetwelk heden ten 1 ure had moeten plaats hebben.

STADSNIEUWS.

BURGERLIJKE STAND.

AMSTERDAM, 22 Augustus.

BEVALLEN (18 Aug.): A. A. J. van Vlissingen, geb. Kalff, Z.

OVERLEDEN (16 Aug.): J. Meeuwissen, 62 j. — (17 Aug.) C. S. J. van Osenbruggen, 8 j.

PRIJS-COURANT DER EFFECTEN.

	pCt.	20 AUG. 4½ u. gebl.	22 AUG. 4 u.	a	gebl.
NEDLAT., Werkel. Sch. à 2½ pCt.		63¾	$63\frac{11}{16}$	63¾	$63\frac{11}{16}$
Dito Dito	3	$76\frac{11}{16}$	76½		
Dito Dito	4	$95\frac{13}{16}$	$95\frac{9}{16}$	$95\frac{11}{16}$	$95\frac{9}{16}$
O. I. Leening 1844	4				
Amortis. Syndic.	3½				
Handel-Maatschappij	4½		130		
Aand. Rijn-Spoorweg.					
Aand. Holl. S. M.					
Obligatien					
BELGIE, Obligatien 1844					
Cert. bij de Belg. Bank.	2½				
Dito bij Rotsch. en Volksv		53⅛			
FRANKRIJK, Obligatien	3				
SPANJE Nieuwe	4	$23\frac{7}{16}$	$23\frac{7}{16}$		
Dito	3				
Dito Binnenl. à 6/m.		43⅝	$43\frac{9}{16}$		
Coup. Bewijzen.		$6\frac{1}{16}$	$6\frac{1}{16}$	$6\frac{13}{16}$	$6\frac{1}{16}$
Amortisable Schuld		5⅜	$5\frac{7}{16}$		
PORTUGAL te Londen	3	$41\frac{1}{16}$	40¾	41¼	40⅞
Dito Dito	4				
RUSL. bij Hope 1798 en 1816	5		109⅛		
Dito Dito 1828 en 1829		107⅝	107⅝		
Cert. bij d°. 1831 en 1833		98			
Dito	4½				
Dito bij Hope	4		93⅞		
Dito bij Stieglitz en C°.		92½	92½		
Dito bij id. 5de Serie	4				
Cert. te Hamburg	5				
Inschrijving in Assignat.	6	74⅞			
Cert. van dito		75			
POLEN, Certifikaten	4		86¾		
Dito Aand. à fl. 500		162			
Dito met Lot. » 300					
AMERIKA, Bank-Actiën		4⅝	$4\frac{9}{16}$		
PRUISSEN, Aand. met Lot. R. 50 f					
OOSTENRIJK, Metalliek	5 pCt.	$82\frac{15}{16}$	82¾	82⅞	
Dito 1852		82⅛	82¾	82⅞	
Dito 1847	2½	$43\frac{1}{16}$	43		
Dito 1851	2½	42⅞	42⅞		
Dito 1849	5	95½	$95\frac{9}{16}$		
Weenr. Bank bij Goll en C°.		87½			
Dito	4	71¼			
Letter B.	5	95½	$95\frac{9}{16}$		
Aand. met Loting fl. 500					
Nieuwe dito » 250					
NAPELS, Cert. Lamb. en Bouwer 5 pCt.					
BRAZILIE te Londen 1824	5				
Dito Leening 1843	5				
[illegible]	4½	83	82¾	82½	
MEXICO Nieuwe	3	$26\frac{13}{16}$	26¾		
VENEZUELA à £ 100	3½	38½			
GRENADA à £ 100	2	23⅛	23⅛		
Dito Uitgestelde		10⅝	10¾	40⅜	
ECUADOR à £ 100		$4\frac{5}{16}$	$4\frac{5}{16}$		

Mexiko onbepaalde $26\frac{3}{16}$, ⅜, $\frac{3}{16}$; Louisiana 5 pCt. 100¾.

Over het geheel waren de prijzen zoo van Binnenl. als Buitenl. effekten iets minder, met weinig affaire.

Koers van het Geld: Beleening 2½ pCt, Prolongatie 2½ pCt. Diskonto 2 pCt.

Wisselkoers.

Parijs	2/m.	f 56⅛	Livorno	2/m.	f 39⅜
»	zigt	» 56¾	Napels	»	» 84½
Bordeaux	2/m.	» 55¾	Petersburg	»	» 1.86
»	½/m.	» 56	Weenen	6/w.	» 32⅛
Madrid	3/m.	» 245	Augsburg	»	» 35⅛
Cadix	»	» 245	Frankfort	»	» 99
Seville	»	» 242	Hamburg	2/m.	» 35⅜
Bilbao	»	» 243	»	zigt	» $35\frac{9}{16}$
Lissabon	»	» 41½	Londen	2/m.	» 11,75
Porto	»	» 41½	»	zigt	» 11,82½
Genua	2/m.	» 46⅜	Rotterdam		» ⅛

BUITENLANDSCHE BEURZEN.

ANTWERPEN, 20 Aug. Belg. leen. 2½ pc. 56⅛, 1840/1842 4½ pc. 98, 1848, —; Spanje 1—3 pc. 23; Binnenl. 3 pc. 43½; Romeinen 5 pc. —; Oostenrijk Metalliek 5 pc. 86⅜.

PARIJS, 20 Aug. Fransche 3 pc. 80,30; id. 4½ pc. 104,85; Bank-Aktien 2840,—; Belg. 1840/42, 5 pc. 98½; 4½ pc. —; 2½ pc. —; Napels 5 pc. 105,—; Spanje 1—3 pc. —; Buitenl. 3 pc. 46½; Binnenl. 3 pc. 42¾; Holl. 2½ pc. —; Piemont 5 pc. 97,50; Portugal 4 pc. —; Romeinen 5 pc. 97½; Rusland 4½ pc. —; Metall. 5 pc. —.

LONDEN, 20 Aug. Cons. kont. — a —; op tijd 98⅜ a —; Braz. 101 a 1824 1829/39 101½ a 102½; 1852 99 a 100; Den. 3 pc. 84 a 86; 5 pc. 105 a 108; Ecuad. 5 a 5¼; Gren. 23¾ a 24¼; Uitgest. 10⅜ a 10⅞; Mexiko Nieuwe 26⅞ a 27; Peru 4½ pc. N. 85 a 86; Uitgest. 59½ a 60½; Rusl. 1822 5 pc. 118 a 120; (N.) 4½ pc. 101 a 102½; Portugal 5 pc. — a —; 4 pc. 45 a 45½; 3 pc. — a —; Spanje 3 pc. 23 a 23⅜; 3 pc. 47½ a 48; Coup. cert. 6¼ a 6½; Passive 5 a 5½; Holl. 2½ pc. 64¾ a 65¼; id. 4 pc. 98½ a 99½; Venez. 38 a 39; Uitg. 16 a 17; Wissel op Amsterdam f —.—; Grieken 1824 [illegible], 1825 —.

BERLIJN, 20 Aug. Schuldbr. 3½ pc. 92½; Loten 142⅛; Rusl. Stiegl. 4 pc. 97½; Pools. 4 pc. 95½; Loten fl. 500 92¼; Oost. Met. 5 pc. 88; Amsterdam zigt 142, id. 2/m. 141⅜.

HAMBURG, 20 Aug. Rusl. Cert. 104; Oostenrijk Met. 5 pc. 94½; Spanje 1—3 pc. 22⅛; Binnenl 3 pCt. 40⅞.

FRANKFORT, 20 Aug. Met. 5 pc. 86¼; A 5 pc. 86½; 2½ pc. 43¾; Bank-Aktien 1543; Darmst. Loten fl. 50 100⅛; id. fl. 25 31⅝; Badensche Loten fl. 50, 71¼; id. fl. 35, 41⅛; Nassausche fl. 25, 29⅜; Holl. 2½ pc. 64; id. 4 pc. 95¾; Sardinische 42¼.

HANDELSBERIGTEN.

GRAANMARKT.

AMSTERDAM, 22 Aug. Tarwe en Rogge tot verhoogde prijzen met veel handel, verkocht in Entr.: van Tarwe: 128 ℔ b. Pools. f 364, 365; in cons.: 130 ℔ b. Pools. f 382; 128 ℔ dito f 370, 375; 127 ℔ dito f 365, 370; 130 ℔ Rostocker f 368; 123 ℔ Vriess. f 295; 120 ℔ Zeeuws. f 300.

van Rogge in Entrepot: 123 ℔ Enos f 225; 117 ℔ Archangel f 216; 118 ℔ Petersburg. f 219; in Cons.: 122, 123 ℔ Pruiss. f 236, 239; in veiling: 115, 116, 117 ℔ Donau f 212, 215, 216.

Garst f 3 hooger; 103 ℔ Old. Winter f 177; 114 ℔ N. Deens. f 205.

Haver zonder handel.

Boekweit in een doen: 121 ℔ Holsteins. f 224.

Koolzaad. Holsteinsch 66½ £. Op 9 vaten Olie dadelijk 71 £. *Raapolie* op 6/w. f 40, Vliegend f 38½, 9; 1°. Sept. ek. f 38¾; Oct. f 39⅝; Nov. f 39⅞; Dec. f 40; Mei f 40¼. *Lijnolie* op 6/w. f 33¼; Vliegend f 32¾. *Hennepolie* op 6/w. f 39½. *Raapkoeken* per 1040 st. f 77, 82. *Lijnkoeken* per 104 st. f 11, 13.

LONDEN, 20 Aug. KOFFIJ. Native Ceylon tot 45 a 46 s. met eenige vraag, *Plantage* zijn 1 a 2 s. hooger. Zeilende ladingen Brazil en Domigo gevraagd en weinig aangeboden.

SUIKER. *Ruwe.* Vreemde soorten ferm prijshoudend maar niet hooger. *Geraffineerd.* Hollandsche *Crushed* zeer gevraagd; 500 Tons zijn verkocht tot 26 s. 9 d. a 28 s. 6 d. vrij aan boord in Holland.

THEE. Ordinaire Congo iets lager afgegeven; goede en fijne soorten meer gevraagd.

RIJST. Belangrijke omzettingen in Oost-Indische soorten hebben plaats gehad tot zeer ferme prijzen.

NOTENMUSKAAT en FOELY met veel vraag en hooger betaald. — KRENTEN. Voor spekulatie zijn 500 Tons Zantische van 1851 met 95 a 100 s. betaald. — ROZIJN zonder verandering en zeer prijsvast.

GRAANMARKT. *Tarwe* met veel kooplust tot 2 a 3 s. hoogere prijzen dan voorgaande Maandag. *Garst* ferm. *Haver* ½ a 1 s. duurder.

VEEMARKT. Naar alle soorten met goede vraag en onveranderde prijzen behalve *Kalveren*, dewelke 2 d. gestegen zijn.

BOTER met overvloedige voorraad Vriessche fijne 90 a 92 s., mindere 80 a 86 s.; Zwolsche 84 a 88 s. — KAAS. Zeer gevraagd. Edammer 44 a 50 s.; Goudsche 36 a 46 s.

SCHEEPSTIJDINGEN.

GIBRALTAR, 9 Aug. Een Nederlandsch schip, naar men verneemt van Amsterdam herwaarts bestemd, en beladen met kaas enz., is op de kust van Barbarije, bij Kaap Spartel, gestrand.

BINNENGEKOMEN.

TEXEL, 20 Aug. J. Stolte, Susanna Christina, Banjoewangie. — 21 Aug. O. S Parma, Caspar de Robles, Suriname

HELVOET, 19 Aug. A. P. Achenbach, Johanna Cornelia, Akijab. - J. H. de Weerd, Willem, Licata — 21 Aug. E. H Popken, Maria Magdalena, Banjoewangie.

CARGA-LIJSTEN.

AMSTERDAM.

BALTIMORE, Michael Angelo, Sears: 460 v. Maryland Tabak, J. A. Kluitenaar: 350 v. dito, van Baggen, Parker en Comp.: 201 v. dito, Wunderly en Comp.: 28 v. dito, 282 b. Schots, 22,500 Duigen, Kreglinger en Comp.: 2 k. Verfwaren, M. Hafkenscheid en Zoon: 40 v. Maryland Tabak, 458 b. Schors 2 v. Meel, Order.

ROTTERDAM.

BATAVIA, Oscar I, Lagerklov: 455 b. Peper, 125 m. Cassia Vera, 42 m. Kaneel, 17 ktj. Cochenille, 658 Buffel-Huiden, 95 legg. Arak, 380 b. Bindr., v. m. Bunge en C°.; 248 b. Koffij. Gebr. Nottebohm; 282 kr Suiker, Kaupé en Wilde te Amsterdam; 60 k. Indigo, 1488 kr. Suiker, 520 b. Koffij, Order.

RIVIER-VAART.

AMSTERDAM, 21 Augustus in lading naar:

Keulen	J. C. W. Wilson, Colnn N°. 4.
Mainz	J. Leijdekker, Mainz N°. 2.
Frankf., Coblentz en Manheim	H. C. Brilmeijer, Frankf. N°. 10.
Duisburg	C. Scholten, Hoffnung.
Dusseldorp & Neus	W. Lenkering, Niederrein N°. 12.
Heilbron	C. Buhler, Fortschrit
Urdingen & Ruhort	B. Brinkkamp, Twee Gebroeders.
Manheim	W. Bouwmeester, Carolina.
Weesel	P. J. Balk, Vrouw Rebecca.

ADVERTENTIEN.

(3202) GETROUWD:

JOHAN CHRISTIAAN DE ROODE,
van *Voorburg*.
met
CATHERINE JEANNE HENRIETTE
VAN BREDO HUISMANS.

KLEEF, den 19 Augustus 1853.

(3201) Heden overleed in den ouderdom van 36 jaren en na voorzien te zijn van de H. H. Sacramenten der stervenden, mijn geliefde Echtgenoot MEDARDUS GERARDUS JOHANNES KETELAAR, diep betreurd door mij, door zijne Moeder, Broeders en Zusters.

ARNHEM, Wed. M. G. J. KETELAAR,
18 Augustus 1853. SPRENGER.

(3204) Op heden den 20 Augustus overleed te Amersfoort tot mijne bittere droefheid, alvorens voorzien te zijn geweest van de laatste H. Sacramenten, mijn dierbare Echtgenoot DIRK TEN BRINK, in den ouderdom van 70 jaren.

W. VAN DEN BRINK.

Eenige en algemeene kennisgeving.

Bij C. L. VAN LANGENHUYSEN te Amsterdam zijn, onder meer andere, de volgende werken verkrijgbaar, alle in fraai geïllustreerde bandjes gebonden en zeer geschikt om voor Prijzen te dienen. De boekjes zijn betrekkelijk zeer goedkoop.

- JESUS VAN NAZARETH, of Levensgeschiedenis van onzen Goddelijken Verlosser, een zedekundig leesboek, aan de Nederlandsche Jeugd toegewijd . . . f 0.85
- HET LEVEN VAN DEN H. IGNATIUS VAN LOYOLA, Stichter van de Sociteit van Jesus; door Pater BOUHOURS S. J. . . . f 0.85
- ROSARIO, een Spaansche Geschiedenis, door den schrijver van Lorenzo . . . f 0.60
- GESPREKKEN OVER DE GODSDIENST, tusschen een Pastoor en drie Jonge Lieden . . . f 0.75
- LEVENSCHETSEN en LOTGEVALLEN van Reizigers met een fraai steendrukplaatje . . . f 0.50
- VOLKSVERHALEN, naar het Fransch van BOUILLY, met een fraai steendrukplaatje . . . f 0.50
- LEVENSGESCHIEDENIS VAN MARIA STUART, Koningin van Schotland. Naar het Fransch van [illegible] MALÈS, met 1 fr. steendrukpl. . . . f 0.65
- REISHERINNERINGEN. De Rijnoevers, Holland, Antwerpen, Engeland, Schotland en Cherbourg, door den baron DE MENGIN FONDRAGON, vrij vertaald uit het Fransch, 2 deeltjes . . . f 0.90
- HET LEVEN VAN DEN H. FRANCISCUS XAVERIUS, door E. S. VAN DER HAAGEN, Pastoor, met Portret f 0.45
- BLOEMKORFJE, toegewijd aan jonge lieden van den beschaafden stand, door J. M. SCHAAY . . . f 0.50
- DE KOLONIST VAN METTRAY. Naar het Fransch f 0.40
- HET IERSCHE HUISGEZIN, of de gevolgen van eenen eersten misstap. Naar het Fransch vrij gevolgd f 0.40
- LEGENDE van den Wandelenden Jood, uit het Fransch, met portret . . . f 0.50
- SILVA of het vermogen der Deugd. Een tafreel uit de tijden van Maria Stuart, met een fraai plaatje f 1.15
- SÉRAPHINE of de Catholijke Godsdienst in Noord-America. . . . f 0.70
- DE WERKEN van den kanunnik C. H. Schmid, 18 deelen met platen . . . f 18.00
  - Ieder deel afzonderlijk . . . f 1.25
  - Ingenaaid met gedr. omslag, 18 dl. compl. f 13.50
  - id. id. afzonderlijke deelen f 0.90
- ONDERRIGTINGEN EN OVERDENKINGEN voor Roomsch Katholijken. Kort Begrip van de Christelijke leer, en van de beweeggronden des geloofs. Meditatie's voor iederen dag der maand. Benevens Overdenkingen en Gebeden op de voornaamste feesten en plegtigheden van het jaar. Uit het Fransch door J. G. WEERDENDONK, Kath. Pastoor . . . f 0.60

VOLLEDIGE WERKEN
VAN DEN
H. ALPH. MAR. DE LIGUORI.

Heden wordt van dezelve uitgegeven het 17e Deel, zijnde het 1e deel der *Dogmatische* Werken onder den titel van:

LEERSTELLIGE VERHANDELINGEN VOLGENS DE H. KERKVERGADERING VAN TRENTE. Prijs . . . f 1.20.

Met nog Vijf Deelen zal deze Uitgave voltooid zijn, en een volledig geheel der *Ascetische en Dogmatische* Werken van den H. Schrijver uitmaken.

De reeds verschenen deelen, met de vervolgen zijn voor inteekeningsprijs verkrijgbaar bij den Uitgever J. R. VAN ROSSUM, te *Utrecht*, voor geheel *Noord-Brabant* en *Belgie* bij Gebr. VERHOEVEN te *'s Bosch*, en verder bij de meeste R. K. Boekhandelaren in ons Rijk. (3191)

Te Amsterdam bij C. L. VAN LANGENHUYSEN, Drukker en Uitgever.

Bijvoegsel behoorende bij *de Tijd* van Woensdag 24 Augustus 1853.

STATEN-GENERAAL.

TWEEDE KAMER.

Vervolg der Zitting van Zaturdag, 20 Augustus.

De heer *Thorbecke* vangt aan met de opmerking, dat hij wenscht zoo te spreken, als hij, na eenige jaren, als de beweging van dit oogenblik reeds lang voorbij zal zijn, zou wenschen gesproken te hebben. Hij stelt eene aanmerking vooraf: men heeft hem meermalen genoemd een' gouvernementaal man; hij acht dit een groote lofspraak; hij heeft steeds een krachtig gouvernement gewild en hij zal zoo min nu als vroeger, zoo min hier als elders, aan de voorwaarde van een krachtig gouvernement te kort doen. Hij wenscht het wets-ontwerp aan de orde te beschouwen: I. in betrekking tot de redenen, die er toe hebben geleid; tot het doel, dat men daarmede tracht te bereiken en tot de behoeften, waartoe het bestemd schijnt. II in verband tot de gevoerde onderhandelingen met het hof van Rome. III in vergelijking met het VIde hoofdstuk der Grondwet.

I. In betrekking tot de redenen, die er toe hebben geleid. Hij vindt tweeërlei. Vooreerst bevrediging der opgewekte bekommering der laatste tijden. Er is eene groote ongerustheid, eene rilling in het land ontstaan onder den indruk der pauselijke allokutie. Men waande ons land teruggevoerd tot in de 16de eeuw. Men meede dat de Paus zich aanmatigde dien toestand op nieuw te herstellen, en geloofde dat de regten en vrijheden der Protestanten in gevaar verkeerden. Het verschijnsel zelf der opgewektheid is niet te loochenen. Het geschokt gevoel is niet te miskennen. Maar de vraag is alleen, regtvaardigt dat verschijnsel een voorstel van wet als thans in beraadslaging is. Hij voorziet geen tegenspraak, wanneer hij zegt dat er geen vernederender schouwspel is op het staatsgebied, dan wanneer de regering zich vernedert om de gedienstige slavin te zijn van een volkswaan van den dag; en nu vraagt hij: moet men zich afvragen of de bekommering hoog is gestegen, dan wel of er redenen zijn om de hulp der wetgevende magt in te roepen en of zoo iets binnen het bereik der regering ligt. Hij zal niet vragen of bij de schildering der gerezen gevaren het onderscheid van tijden en omstandigheden wel in het oog is gehouden. Hij zou veeleer kunnen vragen of niet de beweging van April bewees, hoe weinig men van Rome te vreezen heeft; hoe sterk men tegen die gevaren is gewapend. Maar hij wil dat niet vragen. Hij wil het afgeschetste gevaar aannemen en al de verschrikkingen, daaraan vastgeknoopt. Maar hij vraagt alleen, is er thans meer reden om beducht te zijn, om gevaren voor te spiegelen dan voorheen? De R. K. instelling bestond toch reeds en zal de magt van den Paus grooter zijn *met* of *zonder* bisdommen? Het tegendeel zal blijken. Welke was de toestand van vroeger? Tot dusver was Nederland prijs gegeven juist aan datgene wat men noemt den ultramontaanschen invloed, en in plaats nu van eene bestendiging van een Italiaansch beleid, is er gevormd een nederlandsch kerkbestuur met kanonieke zelfstandigheid. Er is dus geen grond voor regering of wetgevende magt tot bezorgdheid uit dat oogpunt. Maar de pauselijke allokutie dan? Zoo men den indruk daarvan wil wegwisschen, men zal het niet doen door deze wet, maar veeleer door de invoering van het opgeheven placet.

Eene tweede reden, die tot de aanbieding der wet geleid heeft, was de handhaving van orde en rust voor het vervolg en hij leest in de memorie van beantwoording daaromtrent: »dat in de maatschappij een ieder zooveel van zijne vrijheid moet opofferen, als tot het behoud van rust en orde wordt gevorderd, en dat ieder van zijne vrijheid zooveel moet prijs geven als tot het behoud dier rust en orde noodzakelijk is." Een waar beginsel, doch dat hier zeer verkeerdelijk is toegepast. Waardoor zal een kerkgenootschap de publieke orde en rust storen? Niet door besluiten die geene uitvoering naar buiten kunnen erlangen; niet door het houden van vergaderingen of de aanstellingen van hoofden van bestuur, maar zij zullen de publieke orde en rust wel verstoren, als ze tot handelingen aanzetten, die den eerbied, aan andersdenkenden verschuldigd, zouden kunnen doen krenken. Zoo in de kerk, [illegible] is, aangelegenheden worden behandeld die daarbuiten behooren, of zoo buiten de kerk andere verrigtingen worden gepleegd, die tot de groote maatschappelijke taak behooren, dan is er vrees voor stooring der publieke orde en rust. Maar evenzeer wordt daarop inbreuk gemaakt als de politieke wetgever op het godsdienstig terrein intreedt of in de taak van de kerk of van het genootschap. Maar het houden van kerkvergaderingen of de vestiging van hoofden van bestuur, daar, waar het belang van het kerkgenootschap dit medebrengt, dit behoort tot de bescherming aan de kerkgenootschappen verschuldigd. Dit is geene gevaarlijke handeling, dat kan rust en orde niet verstoren, maar onrust is alleen te wachten van hen, die zoo iets zouden willen belemmeren en daartegen moet door de publieke magt worden gewaakt. De regering zoekt thans een wapen in deze wet tegen eene geoorloofde, onschuldige handeling; de regering moest liever hare wapens keeren tegen hen, die dergelijke vrijheid, die dergelijke handelingen zouden willen beletten.

Een derde reden voor de wet vindt de regering in de wet van Germinal en ofschoon daarover reeds zooveel is in het midden gebragt, bepaaldelijk door den spr. uit Roermond, zoo staat spr. toch nog stil bij de vraag over de verbindbaarheid dier wet, welke hij nagaat en ontleedt in hare drie voorname onderdeelen. De konklusie van dat betoog komt hierop neder, dat de organieke artikelen hier te lande geen verbindende kracht hebben gehad, omdat zij dienden tot uitvoering van een konkordaat, dat evenmin voor dit land kracht van wet had; dat, gesteld er was kracht van wet, de Grondwet die wet heeft afgeschaft, want dat wel is waar bestaande wetten van kracht blijven tot op hare vervanging, doch alleen in dat geval, wanneer de Grondwet zegt, dat het onderwerp bij eene nadere wet zal geregeld worden, maar niet als het onderwerp zelf door de Grondwet zelf wordt afgeschaft. De wet van Germinal is vierkant strijdig met de beginselen der Grondwet. Overigens vestigt spr. de aandacht nog daarop, dat sedert de Gwt. van 1815 die wet niet meer is besproken, dat er punten op kerkelijk gebied zijn geregeld lijnregt tegen die wet in; dat z. i. in Limburg en Staatsvlaanderen die wet evenmin kracht had na de afscheiding van Frankrijk.

II. De beschouwing der wet in verband tot de onderhandelingen, zoo vroegere als latere. Wat de vroegere betreft, hij wenscht, voor zoover die ter zijner kennis zijn gebragt, niets te verbergen, zóó zelfs dat hij gaarne mag zien, dat alles publiek worde, wat tot die onderhandelingen betrekking heeft. Hij wil enkel punten opnemen. Men heeft aan het vorig gouvernement verweten, dat het onverschillig was geweest in deze aangelegenheid; dat het den regel gevolgd had: *laissez-faire*. Maar die onverschilligheid was juist eerbiediging van het grondwettig regt der kerkgenootschappen. Het was de uidrukking van den wensch en van de zorg, dat het aan de onderscheidene kerkgen. in hare vrije ontwikkeling wèl mogt gaan. Die zorg, die eerbiediging van grondw. regten, die hulp bij de vrije ontwikkeling, heeft het gouv. ten aanzien van alle kerkgenootschappnd betracht. Maar wat is nu het geval geweest ten aanzien van het r. k. kerkgenootschap? Hij zal, zoo ver zijne herinnering reikt, bij den aanvang der quæstie beginnen, dat is in 1850. Ten aanzien nu van het r. k. kerkgenootschap, wenschte het vorig gouv. gelijkheid van regten te betrachten. Het achtte dit wenschelijk in het belang van den Staat, omdat met dat belang niet strookt eene met zekere ongerustheid naar kerkelijke regeling wachtende bevolking. Maar de regering was te veel op eindregeling bedacht, omdat de r. k. Kerk zich in een toestand bevond, die niet normaal was en die hare vrije ontwikkeling en het gebruik maken van haar grondwettig regt verhinderde. In 1827 toch was met den Paus een konkordaat gesloten, dat niet was uitgevoerd door het toedoen van de toenmalige regering. Dat was steeds een grief geweest van het r. k. kerkgen. In 1840, na de voldongen scheiding met België, werd dan ook op dat konkordaat terug gekomen, en nu werd in 1841 bij wederzijdsche nota's eene schikking getroffen, dat, namelijk op de uitvoering van het konkordaat, voor 's hands niet zou worden aangedrongen. Het hof van Rome verklaarde dus, dat het konkordaat voorloopig niet zou worden uitgevoerd, van wege de groote moeijelijkheden, daaromtreut bij de regering ondervonden, en zoo bleven de zaken tot na de herziening van de Grondwet.

Na dat tijdstip doet de minister van Sonsbeeck de vraag aanhangig worden in den ministerraad, en er was niet aan te denken om aan het r. k. kerkgen. te onthouden, wat men verklaard had gaarne te zien plaats hebben omtrent alle andere kerkgenootschappen. De vraag kon alleen zijn wat te doen: òf uitvoering van konkordaat òf vrije regeling. De regering achtte dat eene afschaffing van het konkordaat uit een gezigtspunt van algemeen belang de voorkeur verdiende. Derhalve besloot men tot vrije regeling, maar dat kon niet zonder voorafgaande afschaffing van het konkordaat. Hoe nu tot die afschaffing te geraken? Er waren daaromtrent twee gevoelens in den ministerraad. Volgens het eene zou de regering aan het hof van Rome verklaren, dat zij gaarne zien zou eene episkopale regeling op den voet als van Amerika, en die dat gevoelen voorstond, meende dat daaruit dan zou blijken of het hof van Rome de afschaffing van het konkordaat wenschte, zoodat voor 's hands zou worden voorkomen, dat het hof van Rome op de uitvoering van het konkordaat zijnerzijds zou beginnen aan te dringen.

Het tweede gevoelen was, dat de regering niet moest voorgaan, maar afwachten wat van de zijde van Rome zou gebeuren. Eene verklaring uit te lokken was, meende men, niet noodig, en het Hof van Rome kon ook niet onbekend zijn met de grondwettige vrijheid der kerkgenootschappen hier te lande, na de herziening van 1848 en, meende men verder, het Hof van Rome moest zelf weten, wat het best met de belangen van het R. K. kerkgenootschap overeen kwam. Bij gevolg geen voortgaan, maar afwachten. Daartoe werd in den ministerraad besloten in het najaar van 1850, en daarmede stemt geheel overeen de verklaring van den minister van Sonsbeeck in de stukken en bij de diskussien over de begrooting van 1851 afgelegd.

Een tweede punt moet spr. aanstippen; het betreft het verzoek om voorafgaande mededeeling. Hij herinnert hier aan het zoo even medegedeelde, dat in het najaar van 1850 door de regering eenstemmig het besluit was genomen om de vraag af te wachten, die het Hof van Rome zou doen; maar men besloot tevens, dat het Pauselijk Hof zou worden uitgenoodigd, om van het *tijdstip* en van de *wijze* der organizatie vooraf kennis te geven; en ten tweede, dat, hoe die onderhandelingen ook verder mogen loopen, als de organizatie tot stand mogt komen, dat dan dezelve verschoven zou worden tot na de invoering van eenige groote organische wetten, op dat tijdstip in behandeling. Ook over die vraag nopens voorafgaande mededeeling van *tijdstip* en *wijze* der organizatie waren er tweeërlei gevoelens. Het eene vond daarin nog al eenig bezwaar. Men zeide: het verzoek kon welligt tot misbruik leiden. Het ware mogelijk dat de Pauselijke Stoel iedere bijzonderheid der regeling aan het gouvernement zou gaan onderwerpen en wat zou daarvan het gevolg kunnen zijn? dat men later welligt zou kunnen beweren, dat elke bijzonderheid aan de goedkeuring van het gouvernement was onderworpen geweest. En wat zou daarvan verder het gevolg kunnen zijn? dat men, afschaffende het konkordaat, eigenlijk zou hebben gehandeld, alsof het om een konkordaat te doen ware. Een ander gevoelen kwam echter daarop neêr: dat het Hof van Rome wel eens — en men had daarbij de gevaren van den politieken gezigteinder voor oogen — een zeer ongeschikt tijdstip tot invoering dier organizatie zou kunnen kiezen. Maar bovenal strekte dat gevoelen ook daar heen, dat men vreesde, dat welligt een vorm zou kunnen gekozen worden, die hier te lande niet gewild zou zijn te achten, en dat de uitvoering daarvan hier te lande zou kunnen worden ingeleid bij eene roomsche bul in de romeinsche taal. Om dat nu te voorkomen werd als voorwaarde gesteld: voorafgaande mededeeling van *tijdstip* en *wijze*, en die *mededeeling is niet verstrekt.*

Spr. verwijst daaromtrent, voor zooveel noodig nog nader naar hetgeen de heer Strens in de zitting van heden ten dien opzigte pertinent heeft verklaard en hij moet er voor zich nog bijvoegen, dat ook hij verwonderd is over de zinsnede, voorkomende in de nota van den kardinaal Antonelli en dat hij insgelijks meent, dat die prelaat zijn beweren in niets anders kan gronden dan in een of ander berigt, niet van het afgetreden ministerie, maar van den pauselijken internuntius te 's Hage. Althans, bij de ministers is niemand geweest, die daaromtrent iets heeft gezegd en men zal toch in dergelijke belangrijke aangelegenheid niet als officieel willen beschouwen eene nietige konversatie, als men naderhand zeide, dat bij het departement van buitenl. zaken zou hebben plaats gehad. Men is nu eenmaal op den weg om publiek schandaal te maken, welnu, spr. zou gaarne wenschen, dat aan den kardinaal Antonelli verzocht werd *mededeeling* te doen van die documenten, welke hij volgens die nota in zijn bezit zou hebben.

En nu vraagt spr. verder: stel, dat er iets gezegd was omtrent die aanstaande organisatie, welk belang zou er voor eenig minister, die meer speciaal met deze zaak belast was, in kunnen gelegen zijn, om zulks niet aanstonds bij zijne ambtgenooten in den ministerraad te brengen? het doel immers, was om af te wachten, wat het hof van Rome doen zou en om daarop een advies te baseren, dat aan den Koning moest worden onderworpen om tot de eindregeling te geraken. En nu blijkt het bovendien ten duidelijkste uit den brief van Febr. 1853, waarop de heer Strens heden morgen heeft gewezen, dat er van voorafgaande kennisgeving geen sprake is geweest. Eerst uit de Fransche bladen heeft het gouv. kennis bekomen van de allokutie van de instelling van het aartsbisdom van Utrecht en toen is er terstond naar Rome geschreven om te beteekenen, dat Utrecht niet de geschikte plaats der keuze was.

Spreker moet hier eene aanmerking opnemen, gemaakt op den brief van den heer van Sonsbeeck, en dien spreker het eerst uit de *Staats-Courant* van 27 April leerde kennen. Men had vooral tegen de uitdrukking *sans delai*. De minister bezigde die uitdrukking, omdat, zoo staat er: »dans le temps agité où nous vivons l'on ne doit pas trop compter sur l'avenir (brief van 29 Maart 1852). De brief, zeide men, had noodlottige gevolgen na zich gesleept. Spr. gelooft niet, dat het roomsche hof ooit getoond heeft, zich zoo zeer te regelen in de behandeling van zaken naar hetgeen door een vreemd diplomaat gewenscht wordt. Noch vroeger noch later heeft het daarvan het bewijs gegeven, en hij gelooft ook niet, dat in dit geval dat schrijven zoo merkbaren invloed zou hebben uitgeoefend. Maar men onderscheide wel: dat *sans délai* sloeg niet op de invoering der bisschoppelijke hiërarchie, naar op de vooraf gevraagde »communication désirée à la fin de notre reponse." Dat was juist de vroeger gevraagde mededeeling ten opzigte van de vraag over het buiten werking stellen van het konkordaat, en eerst *na* die verklaring kon over de invoering der kerkelijke regeling sprake zijn.

Men vergete daarbij ook niet, en het is goed te herinneren, dat de minister van Buitenlandsche Zaken van dien tijd in allen deele gemagtigd was om, ten gevolge van het besluit der Regering, in het najaar van 1850 genomen, bij het hof van Rome te verklaren: als er opheffing is van het konkordaat, dan kunt gij u vrijelijk overeenkomstig de Grondwet regelen.

Spr. vraagt hier aan den voorzitter verlof, om eene korte pause te mogen hebben, ten einde daarna zijne rede te vervolgen.

Inmiddels wordt, op voorstel van den heer Storm van 's Gravesande, ondersteund door de heeren van Rappard en Groen (deze laatste echter voorwaardelijk) en bestreden

door de heeren Luyben en Dommer van Poldersveldt, besloten tot het houden eener avondzitting tot voortzetting en zoo mogelijk afhandeling der algemeene beschouwingen. Dat voorstel werd aangenomen met 39 tegen 26 stemmen. De zitting wordt voor een kwartier uurs geschorst.

De heer Thorbecke vat na die schorsing het woord weder op.

III., Zijn derde hoofdpunt was die vergelijking der aangeboden wet met de Grondwet, en hier moet hij al dadelijk eene persoonlijke bedenking opruimen. Men heeft hem aanhalingen uit zijne vroegere geschriften tegengeworpen, alsof men het doel had hem tegenover zijne eigene autoriteit te stellen. Hij zou kunnen antwoorden met eene bekende spreuk uit de studie-jaren; hij zou ook kunnen wijzen op de ontwikkeling, op den vooruitgang en niet op den stilstand van den menschelijken geest en dat het dan bij nader, beter inzigt een eervolle pligt is, niet om vroegere meening te verwringen, maar om rond en open te belijden, dat men tot betere overtuiging gekomen was. Hij heeft echter dat beroep, hoe geldig ook, niet noodig, want hij moet wijzen op twee omstandigheden. Ten eerste, dat, toen hij de nu aangehaalde woorden bezigde, men leefde onder de Grondwet van 1840 en niet onder die van 1848 en dat de Grondwet van 1848 in tweeërlei opzigten belangrijke verandering in de materie, waarover hier sprake is, heeft ondergaan; en wel 1°. art. 191 der Grondwet van 1840, vergeleken met art. 167 van de Grondwet van 1848 heeft blijkbaar ten doel, om alle gedachten, om die toelating of inrigting aan bepaalde voorwaarden te verbinden, uit de Grondwet te verwijderen.

2°. het voorschrift van art. 170, waar de onbeperkte magt tot zelfregeling nog meer uitkomt. Eene andere opmerking is, dat het verband, waarin die aangehaalde gezegden voorkomen, niet is in acht genomen. Men zeide, aanhalende spr. woorden: *men moet letten op wat er staat.* Goed, maar het hoofdbeginsel, waarvan spr. was uitgegaan, heeft men weggelaten, en wat was dat? Dat was, gelijk het in het rapport der staats-kommissie van 17 Maart 1848 was uitgedrukt, het navolgende: »de ongehinderde afkondiging van kerkelijke voorschriften der kerkoverheid aan de geloovigen, behoudens de verantwoordelijkheid voor storenden invloed op de publieke orde, schijnt eveneens een noodzakelijk deel eener staatsregeling, welke, de kerkgemeenten als partikuliere vereenigingen, vrij om God elk op hare wijs en naar hare regels te dienen, eerbiedigende, ze enkel als burgerlijke genootschappen aan het gemeene regt wil onderworpen zien." Daarmede stemt nu geheel in, de memorie van toelichting bij het VIde hoofdstuk der Grondwet van 1848 gevoegd, zoo al niet in dezelfde bewoordingen, dan zeer zeker in gelijken zin; althans die zin is daarin niet gewijzigd. En dat gevoelen is ook gedeeld van eene zijde, waar spr. niet altoos onbepaalde goedkeuring heeft genoten. Dat gevoelen kwam van die zijde in eene bijzondere mate gepreziën. De heer Groen van Prinsterer heeft bij de begrooting voor 1850, het volgende gezegd:

»Ik stel op den voorgrond, dat in de laatste jaren de gezindheden, ten aanzien van hare miskende betrekking op den Staat, eene belangrijke overwinning hebben behaald. De *zelfstandigheid* der gezindheden, die in vroegere jaren zoo dikwijls met woord en daad voorbij gezien werd, de vrijheid der kerk is tegenwoordig ook in ons vaderland bijkans geen voorwerp van tegenspraak meer. De zelfstandigheid der kerk tegenover de wereldlijke magt, is ook bij de Grondwets-herziening op den voorgrond gesteld. De kommissie van 16 Maart 1848 heeft in haar verslag, duidelijk en met ronde woorden, eerbiediging gewild der kerkgemeenten, als *partikuliere vereenigingen*, als *burgerlijke genootschappen*, onderworpen aan het gemeene regt. In dit opzigt althans is het gebleken, welk nut voortdurende diskussie te weeg brengt. Dit is een van die punten, waarom wij de Grondwets-herziening op prijs moeten stellen, waarom zij regt heeft op onze erkentelijkheid; een van die punten waartoe men niet plotseling, maar langzamerhand is gekomen en die in de Grondwet geformuleerd zijn, omdat zij berusten op regt en vrijheid. Al hetgeen door de Grondwet van 1848 op die wijze is tot stand gebragt, stel ik op hoogen prijs."

"Ziedaar het hoofdbeginsel van het VIde Hoofdstuk der Grondwet. Er is daarin geen kiem van eene bijzondere, van eene *exceptionnele* wet ten aanzien der kerkgenootschappen. En hoe bestaan nu de kerkgenootschappen in den staat volgens dat VIde hoofdst.? Men heeft dikwijls gezegd dat er geene absolute scheiding van kerk en staat was, zeer te regt. Afscheiding van kerk en staat beteekent niet, dat er geene enkele betrekking tusschen kerk en staat overblijft, maar beteekent, dat het kerkgenootschap *in* den staat *enkel* is eene partikuliere vereeniging. Het bestaan dus als enkel partikuliere vereeniging, is de voorwaarde der gelijke bescherming. Er is noch vrijheid, noch bescherming, als het kerkgen. het gebied van partikuliere vereeniging verlaat. Er is zoo min ten aanzien van een kerkgen. aan een *gemengd terrein* te denken, als ten aanzien van eenig ander burgerlijk genootsch. Wat is dus bij een kerkgen. onder het bereik van het staatsgezag? Het antwoord is: al wat een kerkgen. met elke andere burgerlijke vereeniging gemeen heeft. Het godsdienstig karakter is er buiten gesloten. En nu vindt spr. in het geheele VIde hoofdst. geene aanleiding hoegenaamd tot *eenige*, veel min tot *deze* wet. En de reden is, dat de gemeenregtelijke regeling plaats heeft, òf bij de strafwet òf bij de wet op de vereenigingen. Maar al ware ook eene bijzondere politiewet over de godsdienst en kerkgen. noodig, de Grondwet zelve heeft er in voorzien. Spr. wil dus niet, gelijk meermalen ten onregte aan de bestrijders der wet is toegedicht, het kerkgen. ontheffen van alle toezigt van politie, maar hij wil ook niet dat men bij die regeling, buiten het gemeene regt ga. Als hij het oog slaat op art. 165, dan vindt hij daar: gelijkheid van bescherming en dat is een gemeenregtelijke pligt. Maar wat is bovendien de beteekenis van dat art., de kracht daarvan? Niet de bescherming, maar de *gelijkheid* van bescherming. Men wilde alle onderscheid opheffen; in art. 167 wordt gesproken van het toelaten van alle openbare godsdienstoefeningen binnen de gebouwen en besloten plaatsen, behoudens de noodige maatregelen ter verzekering der openbare orde en rust. Zie daar het voorschrift van politie zoo als de Grondwet dit zelf heeft willen geven. Welligt ware het voorschrift niet noodig geweest, want het regelt minder de politie over het kerkgen.; dan over openbare plaatsen, maar in allen gevalle, het voorschrift gaat de gemeenregtelijke regeling niet te buiten. Art. 169 zegt: de Koning waakt dat alle kerkgen. zich houden binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den staat. Ook dit is een gemeenregtelijk voorschrift. Alle andere genootschappen zijn evenzeer verpligt te gehoorzamen aan de wetten van den staat. Indien een kerkgen. pligten of lasten zou opleggen of andere voorschriften uitvaardigen, strijdig met het gemeene regt dan zou het buiten den kring zijner bevoegdheid gaan; dan zou het niet meer gehoorzamen aan de wetten van den staat en het zou binnen de palen dier wetten moeten worden teruggebragt. Er is dus hier niets bepaald omtrent de kerkgenootschappen, wat niet ten aanzien van andere genootschappen evenzeer gevorderd wordt. En waarom niet? Omdat de volkomen vrijheid van godsdienst, bij de Grondwet gewaarborgd, het kerkgenootschap niet ontslaan kan van de gemeenregtelijke gehoorzaamheid aan de wetten van den staat. Art 170 is een negatief voorschrift en behoeft hier, als duidelijk sprekende, niet verder in aanmerking te komen.

Maar, heeft men gezegd, weet men wel, dat als men art. 10 van de grondwet inroept, dat dat art. spreekt van regeling en beperking, en men wilde niet gaarne uit dat artikel putten, want, zeide men: Wilt ge dan ook voor de kerkgenootschappen beperking? Het antwoord is: Beperking, waar die niet noodig is, zal niet te pas komen, en waar ze wel noodig is, het kerkgenootschap als burgerlijke vereeniging beschouwend, daar zal zij moeten plaats hebben. Spreker meent ook nog, dat twee andere overwegingen wel in aanmerking behooren te komen. Bij de herziening der grondwet in 1848, ook bij het rapport der staatskommissie van dat jaar, is het gezegd, dat het doel dier herziening meer bijzonder was om de taak van den gewonen wetgever aan te wijzen, en van daar dat zoo veel en velerlei wordt overgelaten aan de regeling door de wet. Is het nu niet opmerkenswaardig, dat, terwijl de grondwet van 1848 de godsdienstvrijheid heeft willen versterken, er met geen enkel woord gewaagd is van eene afzonderlijke wet tot regeling van toezigt op de kerkgenootschappen, en ten andere: de art. 167 en 170 konden zeer goed in eene gewone wet worden opgenomen. En wanneer nu, in stede daarvan, de grondwet zelve die punten opneemt, dan is het, dunkt hem, een bewijs te meer, dat de grondwet aan geene bijzondere wet gedacht heeft. In allen gevalle, eene wet als de thans voorgedragene, die slechts enkele punten regelt, die geene algemeene regeling van politie inhoudt, die als het ware, fragmenten van regeling op het oog heeft, — zulk eene wet is eene greep in den blinde en reeds daarom volstrekt onaannemelijk. Spreker wil niet zeggen, dat hij tegen iedere partieele wet zou zijn, maar in het fragmentarische *deze* wet ontdekt hij geen beginsel hoegenaamd.

Hij wenscht hiermede den kring van zijn betoog te sluiten. Naar zijne overtuiging bestaat het middel om eene regering tegen sekte-twist en kerkelijke verdeeldheid te bewaren, alleen in godsdienstige en kerkelijke vrijheid. Maar naar zijne overtuiging is er ook geen zekerder weg om orde en rust en eensgezindheid aangerand te zien, dan in de beperkingen der Grondwettelijke godsdienstige vrijheid. Het tegenwoordig gouvernement heeft zich z. i. in strijd met zijne roeping in eene kerkelijke beweging gestoken. Had zich de regering niet in de beweging gemengd, de zaak ware op het kerkgenootschappelijk gebied gebleven. Aan kerkelijke twisten mag geen vat of invloed worden gegeven noch door het bestuur noch door den wetgever. Vooral in zaken van godsdienst-vrijheid geldt de spreuk der vaderen: *Concordia res parvae crescunt discordia maximae dilabuntur.* — Het is tijd dat we op politiek terrein voor het denkbeeld eener *protestantsche* natie, het gevoel van *Nederlandsche* natie in de plaats stellen. De toeleg van Gouv. en vertegenwoordiging moet zijn zedelijke eenheid en zedelijke kracht en dit ontwerp is helaas! (ik spreek niet van de bedoelingen van dit gouvernement) maar deze wet is eene *party wet.* Het is eene koncessie aan de godsdienstige verdeeldheid, die ik in het belang van mijn vaderland moet afwijzen.

Hij zou hiermede, en dit was ook zijn plan, willen eindigen, ware het niet, dat hij nog een enkel woord moest antwoorden op hetgeen de vorige spreker, de heer Schimmelpenninck van der Oije, heeft in het midden gebragt. Die spreker toch heeft een zeer verrassenden aanval gedaan op de leden van het vorige gouvernement, evenzeer als op de parlementaire gebruiken. Op de parlementaire gebruiken, in zoo ver hij den persoon des Konings in de diskussie heeft gemengd. Hij heeft gezegd, dat de Koning groot gelijk had, toen hij het vorig ministerie ontsloeg. Maar wie heeft dat betwijfeld? Maar, hij heeft er bijgevoegd, dat de Koning het beter had ingezien, dat zijne ministers door het hof van Rome werden misleid. Nu zal spreker over dat woord misleiding niet uitweiden: hij gelooft, dat misleiding te sterk gezegd is; hij gelooft dat men zeggen kan, dat het hof van Rome niet gedaan heeft wat van hetzelve regtmatig verwacht werd, en hetgeen spreker wenscht, is dit, dat de Koning nooit ministers moge hebben, die misleid worden.

Diezelfde spreker heeft nog gewaagd van iets waarvan hij spr. den zin niet kan vatten; dat op huisselijke omstandigheden scheen te doelen en dat spr. met weerzin aangehoord had, maar er niet bij stil zal staan. Maar diezelfde spr. heeft verder gelaakt den brief door het vorig gouv. aan den koning op den 16 April gerigt. Dat stuk behoort tot het publiek domein en daarover mag hij dus wel uitweiden. Die spr. heeft bij zijne afkeuring van den inhoud een deel der konclusie van dat stuk verzaakt. Hij heeft het willen doen voorkomen, alsof de vorige ministers aan den koning eene zekere beslissing hebben willen opdringen, maar men zie dien brief in. Het ministerie, dat afgetreden is, heeft gehandeld, gelijk naar hij meent, elk gouvern. in een dergelijk geval zou moeten handelen. Het heeft tot het hoofd van den staat gezegd: Uwe Maj. deelt welligt het gevoelen Uwer ministers niet. Is dit het geval, Uwe maj. gelieve ons te ontheffen.

Spr. weet niet of vroeger hier te lande eene dergelijke houding verwend was, maar zoo het vroeger dan vreemd was, in de tegenwoordige tijden en naar de tegenwoordige konstitutioneele beginselen moet dergelijke houding de meest natuurlijke handeling zijn. Hij meent, dat de Koning nooit beter gediend zal zijn dan door personen, die aldus handelen. Die hun gevoelen als het uitvloeisel hunner overtuiging aan den Vorst blootleggen; die niet transigeren en liever voorstellen dat zij vervangen worden, als het Hoofd van den Staat meent, dat de belangen van het Vaderland naar andere regelen moeten worden bestuurd.

De heer *Meeussen* zegt, dat, toen hij in zijne eerste rede gewaagd heeft van de agitatie van April, als aanleiding tot de wet, hij getracht heeft daarbij met de meeste gematigdheid te werk te gaan, hoezeer in het land veel gebeurd was, wat hem en zijne geloofsgenooten hard moest vallen. En toch heeft men zich van de andere zijde zoo gevoelig betoond, als of over die gebeurtenissen niet mogt gesproken worden. De heer Bosscha, ofschoon in [illegible] gen, heeft o. a. niet goedgekeurd wat spr. gezegd heeft. In den loop der diskussie heeft men het doen voorkomen, als of de beweging van April hoofdzakelijk het gevolg was van de gebeurtenissen, welke in de laatste jaren in Europa, in de roomsche landen hebben plaats gehad, alsmede van de bekende allokutie en breven. Doch dit is het niet alleen, de invoering der bisschoppelijke hierarchie heeft de beweging veroorzaakt. In 1795 is de staatskerk afgeschaft.

De heer Groen heeft gisteren gezegd, dat de Kathol. niet moeten vergeten, dat zij dit te danken hebben aan de welwillendheid der Protestanten, die de meerderheid der bevolking uitmaken. De Katholieken zijn daarvoor zeker dankbaar aan die verlichte Protestanten, die van oordeel waren, dat de geest des tijds niet meer gedoogde het bestaan eener Staatskerk. Die Protestanten behoorden zeker niet tot de anti-revolutionaire partij. Maar zou op het voorgevallene ook niet ten deele van invloed geweest zijn de loop der gebeurtenissen, en dat een Fransch leger nabij onzen bodem lag. En dat velen noode van die Staatskerk afstand deden, daarvan heeft men nog zoo lange hier te lande de bewijzen gezien! Dezelfde oppositie als thans bij de invoering der hierarchie heeft men steeds ondervonden. Hoe is het gegaan toen men in 1841 het konkordaat wilde ten uitvoer leggen. Even als nu zijn er allerwege brochures en schandschriften uitgekomen; werden er bedreigingen gehoord, deputatiën aan den Koning gezonden. Wat toen geschreven is tegen de uitvoering van het konkordaat zou een boekdeel uitmaken. Het jaar te voren (1840) schreef de heer Groen de allerhevigst tegen. En toen toch bestond niet de voorgewende grief van April, waarvan de tegenw. wet de nagalm is. Het was toen een overeenkomst tusschen den Paus en den Koning, waarbij al de bezwaren nopens den eed, de benoeming enz. niet bestonden. Hieruit blijkt dus, dat velen in den lande behebt zijn met het voornemen, om geene bisschoppen te hebben, onder welken vorm ook. Dit boezemt spr. vrees in voor de wet. Wordt zij uitgevoerd, dan ducht hij onheilen; wordt zij niet uitgevoerd, wat moet er dan gebeuren? Dit ministerie, dat zich in den stroom als dam had moeten opwerpen, om niet door den stroom voortgestuwd te worden, zal misschien te zeer ondervinden, dat de partij, welke de beweging heeft veroorzaakt, alsdan niet tevreden zal zijn.

Spr. rigt thans het woord tot den heer Mackay. Hij vindt diens vrees zeer overdreven, om uit twee bullen, waarvan een van 1505, af te leiden de vrees, dat Rome in deze 19e eeuw hier te lande zijn gezag zou willen herstellen. Dit, zegt spr. is strijden tegen de windmolens. In 1818 was men voor iets anders beducht dan voor de theokratie. De

beginselen, toen gezegevierd hebbende, zijn die thans zoo geheel en al met den wortel uitgeroeid? En zouden die niet welligt spoedig herleven, wanneer zij niet gezamenlijk door de regering en door de godsdienst ten ondergehouden werden? En als men nu in die dagen de kath. godsdienst tot hulp heeft genomen om met meer kracht te handelen, moet men daaruit vreezen voor het herstel der theokratie?

Spr. gaat na wat gezegd is omtrent de vervolgingen van Protestanten in roomsche landen. Hij voor zich keurt dit hoogelijk af, maar herinnert, dat die landen van oudsher katholiek zijn; dat de maatschappij er naar is ingerigt en dat de invloed eener nieuwe leer ook maatschappelijk hinderlijk zou zijn. Hij wijst verder op protestantsche landen, waar ook de Katholieken te lijden hebben gehad; onder Elisabeth in Engeland; op het stelsel van onderdrukking der Iersche kerk; op Zweden, enz.; terwijl bovendien de vervolgingen geenszins door de R. Kerk bevolen werden: het is eene handeling van een roomsch gouverneur, welke hij geenszins goedkeurt. — Maar in alle gevalle kan spr. niet begrijpen, hoe men beducht is voor een gebod, volgens hetwelk hier te lande de ketters zouden moeten worden uitgeroeid, en herstel eener heerschende R. Kerk, en dat hier, waar de Protestanten de meerderheid hebben; waar zij in het bezit zijn der kapitalen; naar zij zeggen, van de kennis; in het bezit van, hetgeen zij niet zeggen, van de meest invloedrijke betrekkingen. Zoodanig herstel te vreezen, terwijl men de staatskerk niet ingevoerd heeft in Frankrijk en België, waar men het kon, dat is overdreven. Als men voor het herstel eener staatskerk moet vreezen, dan zou men hier te lande eerder van een anderen kant moeten zoeken. Het onrustig streven van zekere partij heeft alleen ten doel, de godsdienstdriften te elektriseren, ten einde zich alzoo aan het hoofd te stellen. Men heeft niet vergeten, dat reeds in 1840 het denkbeeld bestond, om in Noord-Brabant eene heerschende R. Kerk op te rigten, waaruit dan zou zijn gevolgd, dat men in de noordelijke provincien ook eene staatskerk zou daarstellen. Alle rekriminatien over godsdienst zijn niet goed; maar sinds jaren, terwijl de Katholieken zwegen, zijn zij van een anderen kant niet gespaard, om hun in het oog hunner landgenooten verdacht te maken, en daarom is het niet kwaad, eens aan de andere zijde te doen zien, dat die vervolgingen aan elke staatskerk eigen zijn.

Repliek van den heer *van Nispen*. Hij acht zich, uithoofde van het gewigt der zaak, verpligt andermaal het woord te voeren. Hij treedt in eene beantwoording van hetgeen door verschillende sprekers, vooral ten opzigte zijner eerste rede, is in het midden gebragt. Onder anderen heeft men gewezen op omstandigheden, binnen en buiten 's lands voorgevallen, b. v. in Maas en Waal en te Appeltern. Niemand meer dan hij kan betreuren, wat daar is voorgevallen. Dergelijke daden van zelf-rigting passen niet, al zijn zij met een goed doel geschied. Het is volstrekt niet zijne schuld, dat men in dat opzigt zijne waarschuwing niet gevolgd heeft. Hij licht onderscheidene zijner gezegden toe, legt zijne bedoeling omtrent de aanhaling van historische herinneringen nader bloot en gaat daarbij na, wat men omtrent de bisschoppen in de Rijn-gewesten en ten aanzien van Duitschland heeft aangevoerd. Hij meent, dat de aanhalingen te dien aanzien minder gelukkig waren. Na al hetgeen er over de historische herinneringen reeds gezegd is, en waarop hij terugkomt, durft hij daarvoor niet verder uitweiden, maar vraagt, of men tegen de eene herinnering niet eene andere dergelijke kan overstellen, en of men dan daarbij wel buiten het vaderland behoeft te gaan? Sommige sprekers zijn bij deze gelegenheid in eene waardering getreden van de zoogenaamde rigting de R. Kath. Kerk; zij hebben daaruit grond ontleend, om het nemen van behoedende maatregelen aan te raden. Hij merkt dienaangaande op, dat hij sedert de laatste jaren met aandacht gevolgd heeft de redevoeringen, welke van de bedoelde zijde in de kamer zijn gehouden, en ook zeker dagblad heeft gelezen, waarin de rigting dier partij wordt verkondigd. Daarin wordt voortdurend aangehaald, wat in den vreemde geschiedt, hetgeen aaneengeregen wordt. Men kiest daarbij juist datgene, wat bij een groot deel der bevolking hier te lande, afkeuring ondervindt.

Op die wijs schijnt men het kleine deel der bevolking bij het grootere verdacht te maken; ja, dat kleinere gedeelte wordt wel eens als afgodendienaars afgeschilderd. Hij acht zich verpligt, die teedere zaak op dit oogenblik hier te bespreken. Zoo men voort zou gaan, dat kleinere deel bij het grootere in zoodanig licht te stellen, dan zouden daaruit, naar hij vreest, groote rampen voor het vaderland kunnen voortvloeijen. Het gedrukte woord bereikt toch niet alleen den meer verlichte, die het ware van het valsche weet te onderscheiden, maar ook dat deel der bevolking, waarbij de driften zoo spoedig wakker kunnen worden. Brengt hij dit nu in verband met zekere brochure, heden morgen aangehaald, dan zou hij vreezen, dat daaruit bedoelingen kunnen worden afgeleid, die hij niet nader zal onderzoeken, maar waaromtrent hij alleen zal vragen, of het belang van het vaderland wel op die wijs zal worden bevorderd? Hij vraagt hem ook, of het wijzen op Engeland, op de rigting aldaar tegen de R. K. Kerk, geene denkbeelden hier heeft kunnen opwekken, en of dat niet gevaarlijk heeft kunnen zijn? Hij vraagt het verder, of men onbillijk kan noemen het gevoel, dat bij een groot deel der bevolking al levendiger en grooter geworden is, wanneer het vreest, dat zijne eenmaal verkregene grondwettige vrijheden in gevaar zouden kunnen komen.

Er is ook bij deze gelegenheid veel van verdraagzaamheid gesproken. Hij vraagt echter, of een bewijs daarvan kan gevonden worden in hetgeen tijdens de regering van Koning Willem II is voorgevallen, toen deze vorst grooten tegenstand ontmoette, toen hij, buiten de R. K. Eeredienst, een R. K. in het ministerie wilde doen treden? Dat zou, naar men voorgaf, moeijelijkheden, ja gevaren voor het bestaan van het ministerie opleveren. Spr. gaat na, of de invoering der bisschoppelijke hierarchie inderdaad zoo veel grond tot zorg voor de protestantsche bevolking oplevert? Reeds meer sprekers hebben gewezen op de verandering die daaruit is ontstaan. Tot hiertoe werden de kerkelijke aangelegenheden bestuurd door den Paus, dat is door zijn gezant, door een vreemdeling, met eenen bepaalden last herwaarts gezonden; ook de vikarissen apostoliek waren van een bepaalden last voorzien, en moesten voor alle buitengewone omstandigheden eenen bepaalden last ontvangen. Nu echter staat Nederland op een vast, op een meer onafhankelijk terrein. Teregt heeft men daarop gewezen. De nieuwe inrigting kan waarlijk geen bezwaar veroorzaken. Hij treedt nog in eene korte ontwikkeling omtrent de wet van Germinal, en toont daarbij aan, welke gevolgen men te duchten heeft, als de regering zich in de zaken der kerk mengt.

Spreker heeft reeds vroeger den ongunstigen invloed geschetst, die de vaststelling van deze wet bij een deel der bevolking moet uitoefenen, die door de afwezigheid van den minister Lightenvelt nog zal worden vermeerderd. De minister van Buitenlandsche Zaken heeft wel gezegd, dat zijn ambtgenoot in het belang van den Staat afwezig was, maar spreker kan niet inzien, dat die verklaring den onaangenamen indruk bij een deel der bevolking zal wegnemen, die noodwendig van het tot stand brengen der wet te vreezen is. Hij vraagt daarbij, of de geuitte woorden voldoen zullen aan hen, die meenen, dat men hen onder het juk wil brengen, dat zij naar de Grondwet niet behoeven te dragen. Ook door eenen anderen minister zijn woorden gesproken en beelden geschetst, die, naar hij vreest, evenmin den ongunstigen indruk zullen wegnemen. Men heeft onder anderen de vraag gedaan, of men den Koning zou kunnen dwingen, dat er een minister voor het R. K. kerkgenootschap, al ware het slechts tijdelijk, in de Kamer optrad? Hij antwoordt, dat de tegenwoordige minister van Buitenlandsche Zaken op het einde van het vorige jaar zijne stem aan de begrooting weigerde, omdat er geene afzonderlijke ministers voor de eerediensten waren, en dat die minister, toen lid der Kamer, derhalve destijds hetzelfde middel heeft aangewend. Men heeft ook gezegd, en het als een bezwaar voorgedragen, dat de kerkelijke organizatie van het *buitenland* was uitgegaan. Hij antwoordt, dat, wil men de Katholieke Kerk vrijheid laten om zich te organizeren, er geene andere organizatie dan van het buitenland mogelijk is. Eindelijk wederlegt hij de vergelijking, die er gemaakt is tusschen hetgeen hier is voorgevallen en den gevaarlijken strijd, waarin Europa onlangs op het punt stond te worden gewikkeld, om buitenlandschen invloed op kerkelijke aangelegenheden te keeren. Hij meent, dat er een groot onderscheid bestaat, en dat ons land in geene vergelijking kan worden gebragt met het magtige Rusland, dat aan het hoofd zijner synode geen kerkelijk of geestelijk hoofd, maar een adjudant stelt.

Motie van orde van den heer *Blaupot ten Cate*, na het sluiten der algemeene beraadslagingen. Hij meent dit verpligt te zijn aan de eer der Kamer, aan het wezenlijk belang der regering, aan het belang van het vaderland. Hij heeft in den loop dezer diskussien veelmalen eene klagte vernomen, niet alleen van de tegenstanders dezer wet, maar ook van anderen, die het woord hebben gevoerd, eene klagte, die hem getroffen heeft, en waarvan hij al het regtmatige gevoelt. Het is de afwezigheid van den minister voor de zaken der r. k. eeredienst, den heer Lightenvelt, juist nu, dat deze wet wordt behandeld; eene wet waarbij de tegenwoordigheid van dien minister zoozeer wenschelijk was geweest. Daarom stelt hij voor, dat wegens de afwezigheid van den heer Lightenvelt, de verdere behandeling van het wets-ontwerp worde verdaagd tot de terugkomst van den minister. Indien deze wet wierd aangenomen bij zijne afwezigheid, bij de vele klagten, niet alleen van de katholieke, maar ook van de protestantsche leden der Kamer daarover, bij de klagten zoo buiten als in de Kamer geuit, dan bestond er wel aanleiding tot mispoegen. Niemand zal naar hij hoopt en vertrouwt, kunnen beweren, dat spreker zich in zijne rede onbillijk heeft getoond. Hij heeft zeer gevoeld de waarheid in de rede van den heer van der Brugghen, ja, hij zegt het hem na: er zijn wetten, die in naauw verband staan met het geweten, met het gevoel van regt en waarheid, dat wij in ons hart omdragen. Hij verbergt het niet, dat 's mans woorden diep in zijn hart zijn doorgedrongen.

Hij zegt dus, dat hij dat voorstel tot verdaging verpligt is aan de eer der Kamer. O, wij staan op een verheven standpunt, maar dat standpunt moet ook zoodanig zijn, dat het van alle kanten zal kunnen worden beschouwd. Wij vullen eene belangrijke bladzijde in de vaderlandsche geschiedenis. Zie, hij is huiverig niet alleen voor het wezen, maar zelfs voor den schijn van partijdigheid, en hij vreest voor den schijn van partijdigheid, en hij vreest voor hetgeen de geschiedenis zou vermelden, wanneer men zoo voortging. Heden heeft men bij dit hoogst aangelegen onderwerp van den heer Groen vernomen, dat hij nog niet weet, welke stem hij over de wet zal uitbrengen. Spr. moet bekennen, dat hij geheel in hetzelfde geval verkeert. Is het nu niet meer overeenkomstig met de eer der Kamer, dat men wachte op de tegenwoordigheid van dat lid van het ministerie, die haar nog meer licht kon verstrekken. Maar het voorstel is ook in het wezenlijk belang der regering en van het vaderland. In het belang der regering, omdat het beter is voor haar, dat niemand in de meening verkeert, dat men er op uit is onze kath. landgenooten te overrompelen, even als de paus *ons* met de allokutie heeft overrompeld. Het is beter voor haar dat zij nog eenigen tijd voor zich heeft, om de gisting en spanning te doen bedaren. Eindelijk is het voorstel in het belang van ons vaderland zelf. Vraagt men wat de natie zal winnen bij een uitstel van iets, dat toch weer aan de orde komt, dan antwoordt hij, dat hij voor eenig tijdverlies niet vreest.

Hij heeft nu in deze diskussie veel geleerd. De natie heeft ook hare organen gehoord. De natie kan verder bezadigd overwegen. Zij is altijd bekend geweest als omzigtig te handelen, en het kan niet anders dan een gunstig oordeel bij haar verwekken, dat ook de vergadering over dat gewigtige punt voorzigtig handelt. Daarenboven, de zaak lijdt niets, want de organisatie van het R. K. kerkgenootschap is toch reeds geschied. Het geldt alleen een maatregel, in het vervolg te nemen in het belang van den staat en van de kerkgenootschappen, en zulke maatregelen eischen altijd de uiterste omzigtigheid. Tijd geeft licht: bedaardheid geeft overleg en verstand geeft raad. Het is op grond daarvan, dat hij het voorstel doet, de verdere diskussie te verdagen tot de terugkomst van den minister voor de zaken der R. K. eeredienst.

De *minister van Justitie* wil geenszins in twijfel trekken de goede bedoeling, waarmede het voorstel door den heer ten Cate is gedaan, en beschouwt het intusschen onaannemelijk. Al aanstonds moet hij opmerken, dat die spr. zich een verkeerd denkbeeld heeft gemaakt van de roeping van den minister voor de R. K. Eeredienst. Deze is toch niet geroepen, om zich te mengen in de geloofsbelijdenis van dat kerkgenootschap, maar hij is alleen geroepen, om als minister des konings te zorgen voor de leiding van dat uiterlijke gedeelte, waardoor dat kerkgenootschap in verhouding tot den staat is. En ofschoon hij nu niet zou wenschen, dat daarvoor iemand anders zou zijn geroepen, zoo staat het evenwel den Koning geheel vrij een ander daartoe te benoemen. De roeping van een minister van R. K. Eeredienst is niet van geestelijken aard, en hij moet er nog bijvoegen, dat niemand meer vreemd is aan deze geheele wet dan de ministers voor de beide eerediensten. Dat is juist omdat het ministerie meent, dat het niet moet treden in zaken van geloof en belijdenis. Deze wet is eene wet van policie, en het is daarom, dat hij, minister, de onderdeelen zal verdedigen; maar hij moet er bijvoegen, dat de zaak is dringend, want de toestand, gelijk die thans is, verwarring op verwarring zou stapelen, moest die toestand voortduren.

Als deze wet wordt aangenomen, dan eerst kan de minister voor de R. K. Eeredienst in overleg treden met de hoofden van het Kath. kerkgen. Alle zaken kunnen dan worden geregeld, maar in het stelsel van niets doen is zulks onmogelijk. Er is dus wezenlijk *periculum in mora*. De minister voor de Roomsch-Katholieke Eeredienst kan hier ook niet noodig zijn, om over de gevoerde onderhandelingen opheldering te geven, omdat er te Rome niet onderhandeld is. De *tijd* zal leeren, welke de bedoeling was van de zending des heeren Lightenvelt Maar onderhandeling is niet aangeknoopt. Voor het overige acht hij deze motie strijdig met de Grondwet. Art. 108 schrijft voor, wat gebeuren moet, indien de Koning een voorstel aan de Kamer heeft ingezonden. Zij kan dat voorstel of aan de Eerste Kamer verzenden, wanneer zij begrijpt, dat het kan worden aangenomen, of eerbiedig aan Z. M. verzoeken het voorstel in nadere overweging te nemen. Dat zijn de eenige wegen, die de Grondwet kent, en een voorstel tot verdaging staat gelijk met eene afkeuring, het is eene afwijzing van het ontwerp. En dat weet de Kamer ook. Ieder weet, dat deze zitting ras ten einde spoedt.

De bedoeling van den voorsteller, ofschoon hulde doende aan de motieven, en ofschoon de minister de rede van dien spreker met genoegen heeft gehoord, — de bedoeling is, om op eene indirekte wijze te verkrijgen, wat alleen door afstemming zou kunnen worden bereikt. Het ministerie moet dus deze motie bestrijden.

De heer *van Hoëvell* zegt door de rede van den minister van justitie bevestigd te zijn geworden in zijne overtuiging, dat de tegenwoordigheid van den heer Lightenvelt noodzakelijk is. Wat toch heeft de minister gezegd? De minister voor r. k. eeredienst is geen geestelijk persoon. Hij heeft met de godsdienst, wat het inwendige betreft, niets te maken, hij is alleen geroepen op het terrein, waar het kerkgenootschap in aanraking komt met den Staat. Maar nu vraagt spr. is het niet juist deze wet, die daarover handelt? Heeft men het niet dagen lang gehoord, dat juist over die verhouding de diskussien liepen en hebben niet een aantal leden veel gesproken (ofschoon hij dat niet in allen deele kan beämen) over dat zoogenaamde gemengde

terrein? Nu vraagt hij of die leden, die in dien zin spraken, het niet wenschelijk moeten achten, dat de minister voor R. K. Eeredienst, wiens roeping is, gelijk de minister dat zoo even heeft aangeduid, of zij het niet wenschelijk moeten achten, dat die minister hier tegenwoordig zij? En toch weet spr. niet, of hij zijne stem voor de gedane motie zal uitbrengen.

De reden is deze; de minister voor R. Kath. Eeredienst is naar Rome om redenen, die volgens den minister van justitie ons later zullen worden medegedeeld. Maar gedeeltelijk zijn die redenen reeds ontwikkeld door den minister van Hall. Intusschen heeft men uit de dagbladen gezien, dat de heer Lightevelt niet meer te Rome is en dit doet bij den spr. de vrees ontstaan, dat als de Kamer besluit de voortzetting der deliberatiën uit te stellen tot na de terugkomst van dien minister, of dan niet, dat tijdstip van terugkomst wel zou kunnen worden verschoven. Als hij dus eenigzins met zekerheid kon weten het tijdstip waarop waarschijnlijkheid bestond, dat de heer Lightevelt terug zou kunnen zijn, hij zou daarna zijne stem over de motie kunnen regelen. Bekwam hij zekerheid, dat die terugkomst nog zou kunnen plaats hebben vóór de nadere behandeling van het ontwerp, hij zou vóór de motie stemmen. Indien dat niet onbescheiden is, zou hij het ministerie wenschen te vragen of het omtrent deze terugkomst aan de kamer iets zou kunnen mededeelen.

Zitting van Maandag, 22 Augustus.

Aan de orde is de voortzetting der beraadslaging over het ontwerp van wet nopens de kerkgenootschappen, en wel over art. 1.

De heer *van Voorst* stelt als motie van orde voor, in afwijking van het reglement van orde, te beraadslagen eerst over de konsiderans, en daarna over de artikelen de voordragt te houden.

De heer *Hugenholtz* verklaart zich tegen de motie. Men dient toch vooraf te weten, welke bepalingen de wet zal inhouden, te meer vermits onderscheidene amendementen zijn voorgedragen. De overweging moet zijn in verband met de artikelen, en daarom dient bij ook het laatst te worden behandeld.

De heer *v. Voorst* geeft dit toe, doch doet de motie, omdat, naar hij meent, het amendement, door hem op de konsiderans voorgesteld, niet zonder invloed op de beoordeeling der artikelen kan zijn. Hij heeft toch getracht daardoor de kenmerken eener gelegenheidswet aan het ontwerp te ontnemen, van welke opvatting hij al het verderfelijke reeds bij de algemeene beraadslaging heeft betoogd.

De heer *Godefroy* beoordeelt niet dat amendement, omdat hij alsdan buiten de orde zou gaan. Hij vreest echter, dat, zoo als de voorsteller zegt te bedoelen, dat daardoor invloed zou kunnen worden uitgeoefend op de behandeling der artikelen, dat daardoor aanleiding zou worden gegeven tot eene tweede algemeene beraadslaging. Het is op dien grond, dat hij zich tegen de motie van orde verklaart.

De heer *v. Voorst* trekt, na het gehoorde, zijne motie van orde in.

Alsnu worden de beraadslagingen geopend over art. 1, aldus luidende:

»Alle kerkgen. hebben volkomen vrijheid alles, wat hunne godsdienst en de uitoefening daarvan in hunnen eigen boezem betreft, te regelen.

»De bepalingen, daartoe vastgesteld, worden, voor zooveel zij niet reeds aan Ons bekend zijn gemaakt, binnen eene maand na de afkondiging dezer wet, door de bestuurders of hoofden der kerkgen. aan Ons medegedeeld. Nieuw te maken bepalingen worden mede vóór of bij het in werking brengen daarvan, op gelijke wijze ter onzer kennis gebragt.

»Voor zooveel er zich onder de bepalingen, bij dit artikel bedoeld, eenige bevindt, welke de medewerking van het staatsgezag vereischt, wordt die medewerking niet verleend, tenzij de bepaling vooraf door ons is goedgekeurd."

Door den *Rochussen* is als amendem. op dit art. voorgesteld, de laatste zinsnede aldus te lezen: »Bepalingen, waarbij over de medewerking van het staatsgezag wordt beschikt, blijven zonder gevolg, zoolang dezelve niet door ons zijn goedgekeurd."

De heer *de Poorter* is van oordeel, dat dit art. genoegzaam is, om alle godsd. vrijheid den bodem in te slaan. De Reger. zal de bevoegdheid hebben de vrijheid van alle kerkgen. te vernietigen. Het is eene schending van art. 164, 165, 167 en 170 der Gwt. wordt het artikel aangenomen, dan is feitelijk het *placet* weder ingevoerd.

De heer *Jespers* zegt dat, nu men tot de artikelen is gekomen, zich tegen de wet, niet alleen de Grondwets-quæstie opdoet, maar men op moeijelijkheden van allerlei aard stuit. De eerste alinea van art. 1 geeft daarvan dadelijk het bewijs. Hij noemt die bepaling *overbodig* en *gevaarlijk*. *Overbodig*, omdat de Grondwet reeds aan de kerkgenootschappen volkomen vrijheid van regeling is gegeven; *gevaarlijk*, omdat daaruit wel ligt kwaad uit zou kunnen worden afgeleid, dat dit regt tot vrije regeling een onderwerp is van gewone wetgeving, en deze het dus evenzeer ontnemen als geven kan. Tot dergelijke gevaarlijke dwaling mag, zelfs niet in de verte, aanleiding gegeven worden. Omtrent de 2e alinea, acht Spr. de bedoelde mededeeling ongrondwettig. Het is niet twijfelachtig, dat de kerkgenootschappen krachtens de Grondwet, het regt van vrije regeling hebben in godsdienstige aangelegenheden, zonder inmenging van het staatsgezag. Bij deze alinea wordt nu op dat grondwettig regt inbreuk gemaakt. De inwendige kerkregeling gaat den Staat niet aan. Alleen als het kerkgenootschap naar buiten werkt en iets doet strijdig met de algemeene wetten van den Staat, dan moet de Regering het kerkgenootschap verpligten, te blijven binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat. Een *tweede* bezwaar ligt in de mededeeling zelve, immers voor zoo verre betreft de reglementen der Katholieke Kerk. Die zijn niet hier te lande, maar in het grijze Vatikaan. Met welke stukken zal nu de Regering voldaan zijn? En zal zij, wanneer daaraan binnen eene maand niet voldaan is, de deuren van den kerker voor den geestelijke openen? Hij betwijfelt, of zoo veel onrust, zoo veel moeite en gevaar wel opgewogen wordt door het practisch nut, dat het art. voor de maatschappij zal opleveren. De 3e. alinea is, volgens Spr., niet minder bezwarend. Wie twijfelt er aan, dat de Kerk hier in Nederland niet over de wereldlijke magt kan beschikken? Nu de bepaling echter in het artikel is opgenomen, moet Spr. vragen, wat de Regering daarmede bedoeld heeft? In allen gevalle keurt hij de redactie van het art. beter dan die van het amendement, vermits volgens dit laatste de bepaling geheel buiten effect zou kunnen blijven, hetgeen onmiskenbaar eene overschrijding van magt zou zijn.

De heer *Rochussen* zegt door het amend. getracht te hebben, de bezwaren, tegen het slot van Art. 1, uit den weg te ruimen. Men meent daarin te zien een beginsel, waardoor de vrijheid van godsdienstregeling zou vernietigd worden. Het kan niet in de bedoeling der Regering gelegen hebben door de wet, zoo als men gezegd heeft, met de eene hand te doen wegnemen wat met de andere gegeven is. Meerdere duidelijkheid schijnt alleen noodzakelijk. *Twee* woorden in de alinea hebben aanleiding tot het bezwaar gegeven, namelijk: *vooraf* en *vereischt*. Als men medewerking verleent, dan moet de goedkeuring van zelve *vooraf* zijn gegaan: dit woord kan dus vervallen, vermits elk overbodig woord tot verkeerde uitlegging aanleiding geven kan. Men heeft gevraagd, in welk geval de medewerking zal worden vereischt? Als er nu deswege verschil bestaat, zal dan de medewerking eenzijdig opgedragen worden? Dit is tegen de bedoeling der Regering, blijkens de Memorie van Toelichting en de gevoerde diskussiën. Er is bepaald door den minister van Justitie gezegd: »gij zijt vrij, maar als gij mijne medewerking noodig hebt, dan vraag ik mededeeling." Het doel van het art. is dan ook niet opdringen van medewerking, maar alleen om den Staat te handhaven tegen de aanmatigingen der kerkgenootschappen. Spr. amendement heeft nu ten doel dit een en ander duidelijker te doen uitkomen, en uit dien hoofde ... [illegible] ... Op den heer Jespers moet hij antwoorden, dat de bedoeling, door dien spr. aan het amendement gegeven, geenszins in zijne inzigten ligt.

De heer *v. Bosse* is tegen het amendement. Hij herinnert, dat bij de organisatie van het Hervormd kerkgenootschap onderscheidene geschilpunten hangende zijn gebleven. Het voornaamste punt gold de beschikking over de administratie der kerkelijke goederen. De Synode had, bij het bekende reglement, die beschikking aan zich willen houden, waarvan de gevolgen, zoo dit ware doorgegaan, niet te voorzien zouden geweest zijn, vermits de gemeenten dat regt niet willen erkennen. De regering heeft die magt der synode ook niet erkend. Nu heeft spr. groot bezwaar, met het oog op art 15 der wet, dat zij, die deze magt der synode verlangen, ook de bekende reserves als vervallen zullen beschouwen, en alzoo onverwachts over bedoelde administratie zullen beschikken. Hij spreekt uit ondervinding, gedurende den tijd dat hij voorloopig aan het hoofd van het depart. voor Hervormde Eeredienst stond. Art. 1 heeft ten minste, wat het punt hier in quæstie betreft, eenige meerdere gerustelling, terwijl het amendement de quæstie der medewerking geheel afhankelijk van de regering laat.

De heer *van Goltstein* verdedigt het artikel. De mededeeling, in alinea 2, is alleen eene blooте inzage, niets meer. De bepaling van alinea 3 strekt tot waarborg dat de medewerking zal worden verleend. Hij ziet in het art. geene krenking of aanranding der Godsd.-vrijheid. Voor als nog kan hij zich met het amendement niet vereenigen.

De heer *van Wintershoven* verlangt eenige inlichting van het ministerie. Reeds bij de algemeene bespreking heeft hij gewezen op art. 1. Hij heeft daarin gezien, dat de vrijheid der kerkgenootschappen aan de onbepaalde willekeur der uitvoerende magt werd overgelaten. Hij heeft daarbij gevoegd, dat de Regering hier onbeperkte magt heeft, zoo lang zij zelve beoordeelt of hare medewerking wordt vereischt. De wederlegging van den minister van Justitie heeft hem niet voldaan. Nu wenscht hij van den minister van Buitenlandsche Zaken te vernemen, welke bepalingen bij de Regering aanleiding hebben gegeven, om alinea 3 wenschelijk te maken; hij wenscht te weten, welke de bepalingen zijn, waaromtrent, naar de meening der Regering, de medewerking van het staatsgezag noodig is.

De heer *Godefroy* beantwoordt in de eerste plaats den heer Jespers. De *eerste* alinea zou *overbodig* zijn, wanneer zij letterlijk inhield hetgeen in de Grondwet staat, maar zij bevat eene bepaling, welke een uitvloeisel is van een grondwettig beginsel. Hier geldt eene *vérité*, *bonne à répéter*. Omtrent het *gevaarlijke* zegt spreker, dat eene wet niet kan ontnemen wat de Grondwet geeft. De zaak is niet nieuw. Art. 98 kieswet bevat dezelfde bepaling als art. 79 Grondwet. Hier geldt het nog eerder, omdat de bepaling niet letterlijk is overgenomen.

Wat de tweede Alinea betreft, zegt hij dat bij de algem. bes. overtuigend is aangewezen, dat te dezer zake onderscheidene bepalingen der Gwt. niet behoorlijk kunnen worden uitgevoerd, als het regt van mededeeling niet gegeven wordt. Zonder dit in het breede op nieuw te behandelen, acht hij het niet ondienstig kort terug te komen op het betoog dat het voor den staat onmogelijk is, overeenkomstig Art. 165 der Gwt., aan alle kerkgen. gelijke bescherming te verleenen. De Voorzitter den heer Godefroi echter uitnoodigende, zich zoo veel mogelijk bij de behandeling van het artikel te bepalen, zet hij dat betoog niet verder uiteen. Hij voegt er bij, dat hetgeen door sommigen beschouwd is als de aanleiding tot de wet, juist pleit voor de noodzakelijkheid daarvan. De heer v. Bosse heeft met de rondborstigheid, hem steeds eigen, gezegd dat wat betreft de onderhandelingen met Rome, de Regering ten deze misleid is geworden. Tegen dergelijke misleiding is Art. 1 een wapen.

Spr. beantwoordt verder den heer *van Wintershoven*, nopens de willekeur, welke dat lid in alinea 3 ziet. Men gaat van een verkeerd denkbeeld uit, met te vooronderstellen, dat de Regering eene wet zal misbruiken. Op die wijs zou het onmogelijk wezen eene wet te maken. Waarborgen in eene wet te vinden tegen de misbruiken der Regering, zou zijn zoeken naar den steen der wijzen. Die waarborgen zijn in de politieke en wettelijke verantwoordelijkheid der ministers, en het argument is daarom dan ook meer gerigt tegen de personen, die de wet uitvoeren, dan geput uit de zaak zelve. Daarenboven ligt in de wet zelve een waarborg voor die willekeur. Deze immers kan alleen bestaan, wanneer er verschil heerscht nopens het al of niet verleenen van medewerking. Dan zal dit van zelf aanleiding geven tot vervolging door de wet, en alsdan zal de regterlijke magt oordeelen, of het geldt bepalingen, waartoe de medewerking der Regering wordt vereischt.

De heer *Rochussen* beantwoordt daarop den heer v. Bosse nopens de bekende reserves.

De heer *v. Nispen* bestrijdt het art., waaraan hij meent dat de Regering reeds genoeg zou hebben, al bevat de wet volstrekt geene andere bepalingen. Hij vereenigt zich ten deze met den heer Jespers. Hij wenscht echter den heer Godefroi te beantwoorden. Hij zou diens redenering toegeven, wanneer het gold een blooте overneming van een art., maar hij vestigt er wel de aandacht op, dat hier geen ... [illegible] ... het geval, het gevaar zou minder zijn. — Omtrent de 2° alinea, vraagt spr., wat het woord *daartoe* beteekent? Dit slaat evenzeer op godsdienst als de uitvoering daarvan, in de vorige alinea. Dus alles wat betreft het kerkgen. zal aan de Regering moeten medegedeeld worden. Kan de heer Godefroi den spr. gerustellen, dat dit niet de bedoeling is. Men heeft bovendien in de de diskussie gehoord, hoe weinig aan de toelichting eener wet moet worden gehecht. Spr. vraagt het, of in Nederland zoodanige mededeeling kan verlangd worden; of men b. v. regeling zal verlangen van het lezen der Mis, de vereeniging van gebeden, enz. Zal dit alles moeten medegedeeld worden. En toch verkeert men bij dit art. in het onzekere. Een spr. heeft reeds gevraagd, wat men dan zal moeten overleggen? Ook hij vraagt dit, en verlangt dat men duidelijk opgeeft wat men bedoelt.

De *derde* alinea acht spr., in verband met de vorige, werkelijk gevaarlijk. Wat gerangschikt moet worden onder de hier bedoelde bepalingen, hieromtrent zal de Regering aanwijzing doen. En als nu de bepaling niet vooraf is goedgekeurd, dan wordt de medewerking niet verleend. Men zal zich dus geheel *à la merci*, en naar de inzigten van verschillende opvolgende ministers af hangen, wat zij onder de bepalingen willen begrijpen, en alvorens zijn reglement te maken, daaromtrent inlichting inwinnen. Spr. herinnert wat ten verleden jare op gelijke wijze door den heer Metman omtrent het herv. kerkgen. is gezegd. Als men wil regelen de betrekking tusschen Kerk en Staat, dan moet men duidelijk aanwijzen wat men wil. — Het amendement is eenigzins beter. Daardoor zou men althans niet vooraf bij het staatsgezag behoeven te gaan.

De heer van Hoëvell gelooft, dat hetgeen door den heer Godefroi is gezegd nopens de misleiding van het ministerie door het hof van Rome, weinig door dit Art. zal gebaat worden. Dat Hof heeft toezegging van tijd en wijze van uitvoering gedaan, en die belofte niet gehouden. Zou dit art. zulks nu kunnen beletten? — Spr. heeft intusschen hoofdzakelijk het woord gevraagd met het oog op alinea 1. Daarin is van *twee* vrijheden sprake: 1° wat betreft de godsdienst; 2° wat aangaat de uitoefening daarvan. Toegestaan. Nu volgt daar achter op, in de volgende alinea het woord *daartoe*. Alles dus niet alleen wat de uitoefening maar ook wat de Godsdienst zelve betreft, is aan de regering overgelaten.

(*Zie het vervolg in de Courant.*)

Te Amsterdam bij C. L. VAN LANGENHUYSEN, Drukker en Uitgever.